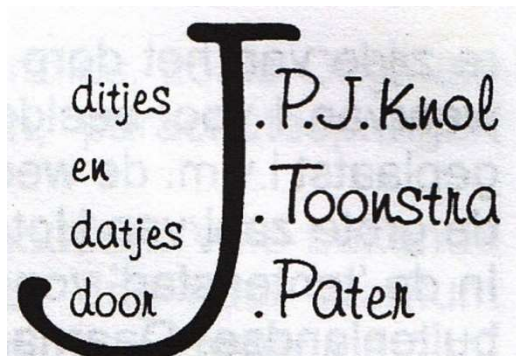

Ditjes en datjes

2001

<i>maand</i>	<i>onderwerp</i>
01	Boeren, arbeiders en middenstanders
02	Kapsalon Pater
03	H.A. Bekaan : badmeester en boekhandelaar
04	De trekschuit van Warffum naar Groningen en omgekeerd
05	L. Werkema : manufacturier en dammer
06	Albatros : koekjesfabriek De Boer
07/08	Bakker Alkema : herinneringen door Gerrit N. Alkema
09	Gemeenteveldwachter Freerk Dijkstra
10-11	Herinneringen aan Wilco conservenfabriek : Willemsen en Co, deel 1-2 Aansluitend Rixona
12	De PTT in Warffum : posterijen, telegrafie en telefonie

2001-01

Met onderstaand verhaal hoopt de redactie van Op en Om de Terp een aanzet te geven tot het vastleggen van een aantal zaken, personen en belangrijke en minder belangrijke gebeurtenissen uit het verleden van ons dorp. Waar zijn ze gebleven al die winkeltjes van vroeger? Hoe kwam men rond met dat beetje geld dat men verdiende? Welke gebeurtenissen vonden er plaats? Wat gebeurde hier in de oorlog? Hoe leefden de mensen toen en wie waren de dorpsbewoners destijds? Er zijn zeker een aantal mensen die graag iets willen en kunnen vertellen over *Waarvm vrouger*. In een zo sterk veranderende wereld is het belangrijk om het verleden op papier vast te leggen. De redactie doet dan ook een beroep op de ouderen om het een en ander te vertellen of op te schrijven.

Waarvm vrouger : boeren, arbeiders en middenstanders

De dorpsgemeenschap bestond de eerste helft van de vorige eeuw uit rijke boeren, een grote middenstandsgroep en heel veel arbeiders. Deze laatsten waren dienstbaar en afhankelijk van de boer. Op sociaal gebied was er dan ook een behoorlijke splitsing. Ook op godsdienstig terrein was er een scheiding van geesten. Er waren de streng

gereformeerden enerzijds en de mensen die nimmer een kerk bezochten anderzijds met daar tussen de meer tolerante hervormden.

De boeren hadden meerdere arbeiders. Hun aantal was afhankelijk van het aantal span paarden. Zo had een boer met zes span paarden (twaalf dieren) dus zes arbeiders.

Tractoren waren er in die jaren nog nauwelijks. De boerderijen hadden grote schuren voor de opslag van de oogst. De grootte hiervan hing samen met de grondoppervlakte van de 'plaats'. De arbeiders waren te verdelen in vaste en losse werknemers. Het verschil was dat een paar mensen in vaste dienst waren bij de boer. Deze waren gedurende de winter verzekerd van een inkomen. De losse arbeider daarentegen verrichtte slechts een bepaalde periode werkzaamheden. Het gevolg was dat deze vooral tijdens de dure winterperiode werkloos thuis zat en dus geen inkomen had. Er waren immers nog geen sociale voorzieningen en de gezinnen waren vaak groot.

De dag van ingang van een vaste betrekking bij een boer was vaak 1 mei. Deze datum gold ook voor de meiden en knechten. Men besteedde zich aan of verzegde zich per 1 mei.

Behalve de boerenarbeiders waren er in ons dorp een behoorlijk aantal middenstanders, zoveel zelfs dat men zich in de tegenwoordige tijd hiervan bijna geen voorstelling kan maken. Zonder ook maar enigszins compleet te zijn, volgt hier een opsomming van een aantal zelfstandige bedrijven in een dorp met nog geen 2500 inwoners: 7 bakkers, 8 slaggers (waarvan 5 Joden), 6 kappers, 6 cafés, 3 smeden, 2 kleermakers, 3 schoenmakers, 2 petroleumboeren, 3 kolen- en turfhandelaren, 2 meubelmakers, 4 timmerbedrijven, 1 houthandelaar, 1 limonadefabriek, 2 rietdekkers, mogelijk 10 kruidenierswinkels (winkeltjes), 3 fietswinkels, 4 garnalenvissers/verkopers, 5 melkboeren, 5 groenteboeren, 3 molens (gort pellerij), enige commissionairs (voor koren, stro en peulvruchten), 4 bodewagens, 2 beurtschippers, 2 stel- of wagenmakers en veel tuinders met grote kassen. Ook was er iemand die langs de huizen ging om de tonnetjes (wc) te ledigen. Een aantal zaken bestond uit een combinatie, bv. kruidenier/slijter. De grootste hiervan was de zaak van Havinga op de hoek van de Ooster- en de Noorderstraat. Dit bedrijf bestond uit een kruidenierswinkel, een slijterij, een radiodistributiecentrum, een garage, een handel in landbouwmachines, een autoverhuurbedrijf en benzineverkoop in één pand. Het meest curieuze beroep was dat van de doodgraver/leedaanzegger. Als er iemand was overleden ging de leedaanzegger met de plechtig klinkende naam, Hidde Tempel, rond, gekleed in keurig zwart pak en een steek met kwastjes op zijn hoofd ging hij langs de huizen. De ceremonie verliep bij ieder huis op dezelfde wijze: 'Goindag vrouw Sikkemoa. Ik mot joe de complimenten overbrengen van de familie Lantingoa en joe eevm vertelln dat ol Knelis vandoag sturm is. Hai is zesntachtig joar worn en wordt wonsdag om haalf twij begroavm.' Hidde kreeg daarop een halve stuiver voor de boodschap en vervolgde zijn weg.

Het zal duidelijk zijn, dat ieder probeerde een graantje mee te pikken om zich een inkomen te verwerven. Er was sprake van een dorpseconomie wat inhield, dat het geld dat ieder verdiende in het dorp zelf weer werd besteed. Men leefde dus met, maar ook van elkaar. De zakenmensen hadden daar soms problemen mee. Immers iemand die bij jou in de winkel kwam verwachtte jouw klandizie terug. Dit hield in dat de slager klant was bij twee à drie bakkers en omgekeerd de bakker zijn inkopen deed bij een paar slaggers. Het was zelfs zo dat wanneer iemand de indruk had dat hij werd vergeten dit zeer discreet aan de betrokken persoon werd gemeld met de boodschap: 'Bist zaik west, k heb die de haile week nait ien winkel zain ja.'

Het geheel verliep veel primitiever dan nu. Alle producten werden gemeten of gewogen en vervolgens in zakjes of oude kranten verpakt. Wanneer men stroop ging kopen werd dit

in een pot geschept met een pollepel. Suiker werd in papieren zakken geschept en afgewogen met gewichten. Ook melk en 'zoepmbrij' werd met een maatkan uit de bus in een pan gedaan. 'Doe-het-zelvers' waren er nog bijna niet. Ieder maakte gebruik van de diensten van een ander. Typisch voor die tijd was, dat men hierbij in sterke mate keek naar de godsdienstige richting van de ander. Een gereformeerde boer had voorkeur voor gereformeerde arbeiders en die arbeiders gingen het liefst naar gereformeerde bakkers en slaggers. Bijzonder was dat de groente die een groenteboer verkocht vaak door hem zelf was verbouwd evenals een melkboer dikwijls melk van eigen vee verkocht. Als men niet wilde, behoefde men voor de boodschappen de deur niet uit. De bakker, slager, groenteman, visboer en kruidenier kwamen met paard en wagen, kar of bakfiets aan de deur. In een aantal gevallen, zoals de kruidenier en de slager werden de boekjes (bestellingen) eerst opgehaald en daarna de goederen bezorgd. Door de kleine leefgemeenschap en de intensieve onderlinge contacten was het vanzelfsprekend dat alle voorvallen groot en klein zich snel verspreiden. Voor echt algemene berichten tijdens de oorlogsjaren ging Wiebe Wiersum nogal eens rond met de mededeling: 'Heden avond om zeven uur vlees bij Freerk Huizinga, papier en knipkaart mede nemen.' Doordat ons dorp aan een spoorlijn lag was de dorpsgemeenschap niet helemaal geïsoleerd. Eens per jaar ging men wel naar de stad, om iets te halen wat men in Warffum niet kon kopen.

2001-02

Waarvm vrouger : kapsalon Pater

Op dertienjarige leeftijd ging Jan Pater, die in 1908 te Stadskanaal was geboren als leerling werken bij kapper Middel te Nieuwe Pekela. Een leerling verdiende geen geld, maar als beloning mocht Jan vrij roken hetgeen hij dan ook volop deed. Na ruim twee jaar leerling te zijn geweest, vertrok hij naar Veendam om te gaan werken als knecht bij kapper Bolman. Deze was behalve heren- ook dameskapper, een vak dat hij in Amsterdam had geleerd. Jan kreeg hier in de loop der jaren het damesvak onder de knie, inclusief het permanenten. Bovendien kreeg hij kennis aan een zus van de baas, nl. Geessie. Hij trouwde met haar op 30 oktober 1929. Samen namen ze in Warffum het bedrijf over van de heer Blijham en op 1 november 1929 werd aan de Oosterstraat 39 'Kapper Pater' gevestigd. Jan werd in het dorp niet alleen een bijzondere verschijning, een klein mannetje met een Garibaldihoed op, hij had ook een bijzonder product voor de dames: de permanente wave of blijvende haargolf. Hiermee was hij de eerste die op het Hogeland de permanent introduceerde. In het kleine pand werd een smal kamertje op de bovenverdieping ingericht als damessalon. Beneden was er behalve de winkel een redelijk ruim ingerichte herenafdeling, die Jan in tegenstelling tot zijn vijf collega's 'salon' noemde en geen 'scheerkoamer'.

Jan wilde zich onderscheiden van zijn collega. Zo ontving hij voor het scheren 12½ cent en voor het knippen 25 cent, waar de andere kappers respectievelijk 10 en 20 cent vroegen. Het systeem werkte. Jan kreeg veel boeren als klant en veel van hun vrouwen en dochters kwamen voor een permanent tegen een tarief van f 2,50 zonder en f 3,00 met oliebad. Het was in die tijd (1930) een bijzonder spannende gebeurtenis, want je kwam aan elektrische draden te hangen met ijzeren pinnen op je hoofd en het geheel werd onder stroom gezet. Dit hadden de mensen die voorheen alleen voor het knippen en onduleren (golven) naar de kapper gingen nog nooit meegemaakt, wel hadden ze er over gelezen. Mogelijk maakte

het geheel zo'n indruk dat Gé in tegenstelling tot veel middenstandsvrouwen 'juffrouw Pater' en geen 'vrouw Poater' werd genoemd.

De zaak ging zo goed, dat vijf jaar later (1934) het huis van de vroegere dierenarts Lameris aan de Hoofdstraat 21 werd gekocht. Het pand werd aangepast zodat er naast een dames- en herensalon een ruime winkel ontstond voor de verkoop van tabaksartikelen, parfumerieën en drogisterij artikelen. In de herensalon kwam een volleerde bediende, nl. Klaas Koster, terwijl Jan zelf in de damessalon actief bleef samenwerken met Gé en één à twee leerling kapsters. Van Roodeschool tot Pieterburen kwamen de dames om te worden gepermanent. Voor het huishouden was er een dienstmeisje.

Aangezien er nog geen winkelsluitingswet bestond, werden er lange dagen gemaakt. Van zeven uur 's ochtends tot acht uur 's avonds werken zonder middagpauze was heel gewoon. Op de zaterdag werd er in de herensalon niet geknipt maar enkel geschoren en er werd dan doorgewerkt tot twaalf uur 's nachts.

Destijds waren er nog geen scheerapparaten, zodat iedere man, wilde hij er 's zondags netjes bijlopen, op zaterdag voor een scheerbeurt naar de kapper ging. Er kwamen op zo'n dag dan ongeveer 80 scheerklanten. Een kapsalon was vroeger ook een gezelligheids- en sociaal ontmoetingspunt voor boeren, burgers en arbeiders. Men vertelde elkaar nieuwtjes, sterke verhalen, het voetbalprogramma werd doorgenomen en men deed spelletjes, zoals 'bamsailn'. 's Zondags waren de salons gesloten, de winkel was echter 's ochtends geopend, o.a. voor de Joden die op zaterdag sabbat hadden en dus 's zondags werkten. Vaak kwam Poere dan sigaretten halen. Jan verzorgde op de zondag de administratie en Geé stond een halve dag de scheerdoeken, kapmantels en handdoeken te wassen. Tijdens de oorlogsjaren (1940-1945) kwam de damesafdeling door het ontbreken van elektrische stroom stil te liggen. Klaas Koster werd op zekere dag, terwijl hij bezig was een klant te scheren door de Duitse sldaten opgehaald en op transport gesteld naar Duitsland. Jan ging daarom weer werken op de herenafdeling. Regelmatig werd hij echter opgeroepen om werkzaamheden te verrichten voor de Organisation Todt zodat de zaak af en toe moest worden gesloten omdat Jan putjes moest graven. Vanaf 1945 werd de draad weer opgepakt en begon de damesafdeling op volle toeren te draaien. De schade werd ingehaald en er waren soms dagen dat er meer dan 25 dames een permanent kregen. In 1963 werd het bedrijf verkocht. Er zullen nu nog veel dames zijn die zich herinneren dat ze als meisje hun eerste permanent kregen bij kapper Pater. Jan Pater

2001-03

H.A. Bekaán : badmeester en boekhandelaar

Op 13 juni 1906 werd op Borkum een jongetje geboren dat de naam Hayo Albert kreeg. Zijn vader Albert Bekaán was een Duitser, terwijl moeder Trijntje Bos in Heveskes was geboren. Vader Albert die werd opgeroepen als militair maakte de slag bij Verdun mee, waar in 1914 totaal zo'n half miljoen soldaten sneuvelden. In het hevigste van de strijd deserteerde hij en liep als vrouw vermomd via België naar Nederland waar hij na een angstige tocht uiteindelijk Bellingwolde bereikte. Als gevolg hiervan besloot moeder Trijntje met haar vier kinderen de vlucht te nemen en ging in het geheim met een aardappelschip van Borkum naar Delfzijl. Hier werd het gezin herenigd en in 1916 ging Hayo als Duits sprekend jongetje naar de lagere school. Op dertienjarige leeftijd ging hij werken als matroos op de sleepboot van zijn oom. Van en naar Delfzijl werd er gesleept tot ver in Duitsland. Een aantal jaren heeft Hayo dit gedaan, tot hij op zekere dag een

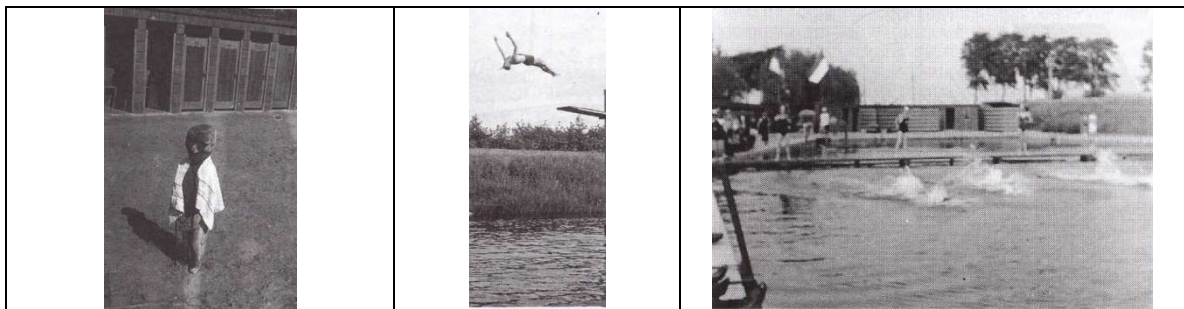
ongeluk kreeg en in Keulen letterlijk tussen wal en schip geraakte. Bij terugkomst in Delfzijl bleek er een zeer ernstige beschadiging aan zijn ruggewervels te zijn. In deze jaren (1927) was herstel slechts mogelijk door langdurig rusten in het gips. Aanvankelijk thuis, maar spoedig daarna werd hij verpleegd in het sanatorium in Hellendoorn. Ruim twee jaar verbleef hij hier, zich vermakend met allerlei handvaardigheden die hij er leerde. Belangrijk was dat hij kennis kreeg aan Barbera Buurma, een meisje uit Zuidbroek dat hij later ten huwelijk zou vragen. Eind 1929 mocht hij naar huis in Delfzijl. Echter in de zgn. crisisjaren was er nergens werk te vinden. Vaak ging hij kijken in de haven en regelmatig kon hij tegen een geringe vergoeding helpen bij het laden en lossen van schepen, vooral 's nachts. Hij solliciteerde veel maar had daarmee geen geluk. Door contacten met het zwembad te Zuidbroek kwam hij op een idee. Hij volgde een opleiding tot badmeester/zweminstructeur en behaalde het jaar daarop zijn diploma. In deze jaren werd in diverse plaatsen een zwembad gesticht, zo ook in Warffum. Hayo Bekaam solliciteerde en in 1937 volgde hij A. Stubbe op als badmeester. Bij de familie Arend Meijer aan de Oosterstraat kreeg hij een goed kosthuis. Het jaar daarop trouwden Hayo en Barbera en het paar ging wonen aan het Noorderkerkpad 1.

In de dertiger jaren waren er in Warffum twee uitleenbibliotheken, een van de hervormde- en een van de gereformeerde kerk. De boeken hiervan waren vrijwel allemaal stukgelezen. Ze moesten opnieuw ingebonden worden en dit was voor de twee nieuw ingezetenen van Warffum een prachtige klus. De kwaliteit was dermate dat de werkzaamheden zich uitbreidden. Tijdens de winterperiode ging Hayo tevens cursussen geven in handenarbeid, zoals figuurzagen, knopen en pitriet vlechten, technieken die hij in het sanatorium had geleerd. Verder maakte hij zelf diverse artikelen voor de verkoop, zoals bloemenhangers, gevlochten mandjes en lampekappen van pitriet. Deze waren vooral in de Sinterklaasperiode in trek en vulden het inkomen aan. Tevens werd er een kostgangster in huis genomen en wel juffrouw Mensinga van de openbare lagere school. Het was niet royaal maar men redde zich.

Vele jaren is Bekaam badmeester geweest en een aantal ouderen zullen zich zijn zwemlessen nog herinneren. Hij was ordelijk en streng. In die jaren moest dat ook wel. Immers het was in het bad bij mooi weer een drukte van belang, ondanks het feit dat er open en onverwarmd water was. Er werd altijd gezwommen zelfs bij een temperatuur van 15 à 16 graden. Men wist destijds niet anders, en vond het heel gewoon, ja zelfs bijzonder dat er in ons dorp een zwembad was. Dat Bekaam er zeven dagen in de week moest zijn, 's morgens, 's middags en soms ook 's avonds was in die tijd gewoon. In het bad was een soort kiosk voor de verkoop van eet- en drinkwaren.

In 1941 begon de familie Bekaam zelf met een uitleenbibliotheek van moderne en minder religieuze boeken. Er werden gebruikte boeken aangeschaft, deze werden opnieuw gebonden en daarna uitgeleend voor 5 cent per week. Men voorzag in een behoefte en zorgde regelmatig voor nieuwe titels, door met collega's in het land boeken te ruilen of ze te kopen. In de oorlog (1940-1945) werd de uitgebreide collectie veel geleend. De Duitsers hadden de radio's gevorderd, zodat iedereen las. Enige jaren na de oorlog kreeg Hayo opnieuw problemen met zijn rug en moest hij weer in het gips. Hierdoor kwam er een einde aan zijn beroep van badmeester. Het was in deze periode dat Talinus Haan zijn boekhandel, die hij had verhuurd aan Piet Hoexum wilde verkopen om met zijn gezin te emigreren naar Amerika. Zijn zoon Wijcher (Boyd), die daar al was, had hem hiervoor enthousiast gemaakt. Hoewel Bekaam voor langere tijd het bed moest houden werden zaak en pand overgenomen, mede op basis van hun goedlopende uitleenbibliotheek.

De collectie artikelen werd uitgebreid met luxe postpapier, fotoalbums, leesboeken voor jong en oud, schrijffartikelen en ansichtkaarten. De bestellingen van de boekenlijsten die jaarlijks aan hbs-leerlingen werden uitgedeeld waren een goede bron van inkomen. De abonnementen op tijdschriften werden de eerste jaren bezorgd door Mina en Grieko Noot. Toen Hayo na een periode van twee jaar zijn gipsbed mocht verlaten nam hij de bezorging hiervan over. Tevens ging hij werken als kassier voor een ziekteverzekering. Zijn vrouw nam een viertal leerlingen van de hbs voor de middagmaaltijd in de kost. Zo heeft 'Haan's boekhandel' (H.A. Bekaan) jaren lang deel uitgemaakt van Warffum's zakenleven. Dit verhaal kwam tot stand door een vraaggesprek met mevrouw B. Bekaan-Buurma. Jan Pater, Almelo.

Meer over dit zwembad bij het spoor: <https://www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/les-in-de-zwemkunst-in-warffum>

2001-04

De trekschuit van Warffum naar Groningen en omgekeerd

Inleiding. Nu het er op lijkt dat deze zomer in het kader van een cultureel evenement (weer) een reisje met een trekschuit van Groningen naar Warffum gemaakt kan worden, leek het ons een geschikt moment om hier iets mee te delen uit de tijd dat de echte trekschuit hier vroeger ca. 230 jaar heeft gevaren. Een deel van onderstaand artikel verscheen in Het Halfjaarlijks bericht van de Stichting historische kring voor noordelijk Hunsingo, no. 9 uit 1994.

Gedeputeerde Staten van stad en lande van Groningen stelden in 1660 een ordonnantie vast op de aanleg van trekvaarten en trekwegen in het Hunsingokwartier vanaf de stad naar Ulrum, Warffum, Kantens en Uithuizen. Het trekpad naar Warffum kwam rond 1663/64 gereed en de trekschuit kon zijn dienst beginnen. De dienstregeling zag er als volgt uit: van 1 maart tot 1 oktober vertrek uit Warffum om 4 uur v.m. en om 2 uur n.m. vertrek uit Groningen om 6 uur v.m en om 3 uur n.m. Van 1 oktober tot 1 november vertrek uit Warffum om 5 uur v.m en om 3 uur n.m vertrek uit Groningen om 7 uur v.m en om 3 uur n.m. Van 1 november tot 1 maart vertrek uit Warffum om 6 uur v.m. en om 2 uur n.m. vertrek uit Groningen om 8 uur v.m. en om 2 uur n.m. De reis van Warffum naar Groningen kostte eerst 4 en later 6 stuivers. Op- en uitstappen was mogelijk bij Bieuwketil en Haantil, in Onderdendam, Bedum, Ellerhuizen, Zuidwolde en Noorderhoogebrug. Het reizen was aanvankelijk weinig comfortabel, bij slecht weer moesten de passagiers in het ruim zitten met weinig lucht en ventilatie. Geen wonder dat in 1738 het roken van tabak in de trekschuiten werd verboden. Eerst in 1782 kwam de verplichting om een roef (kajuit)

op de trekschuit te maken. Wegens een verminderd vervoersaanbod is de dienst ingekrompen tot drie keer per week. Een almanak uit 1810 vermeldt dat de schuit op dinsdag, vrijdag en zaterdag om 4 uur 's morgens uit Warffum vertrekt, doch dat er in de grote vakantie niet wordt gevaren. Voor een reisje naar de stad moest men dus vroeg opstaan. De dienstverlening aan het reizend publiek was steeds voor verbetering vatbaar. In 1822 komen er bij het gemeentebestuur van Warffum klachten over onaangenaamheden bij het aan- en afvaren van de trekschuit. De gemeenteraad besluit op 5 september 1822 om Gedeputeerde Staten te vragen om van landswege een lantaarn te plaatsen bij de aanlegplaats van de schuit. De gemeente zal dan zorgen voor olie en het onderhoud. De paal werd geplaatst en het onderhoud, het ontsteken en het leveren van het benodigde materiaal werd voor zes gulden per jaar uitbesteed aan Homme Eisses Dijkema, tapper van beroep. Dijkema heeft gewoond in het pand waar nu het bekende café Spoorzicht is.

In 1822 was hier reeds een herberg en deze lag vlak bij de ligplaats van de trekschuit. Na het overlijden van Dijkema verkopen zijn kinderen op 15 januari 1849 naast enige huizen en eigendommen, de winkel, jachtweide, bergplaats, schuur en stalling, waarin kremerij, bont- en lakenwinkel en herberg waar de volksschuit twee maal per week aankomt en afvaart. Zo te lezen moet dit een drukke zaak geweest zijn. De genoemde volksschuit kan een andere geweest zijn dan de officiële trekschuit; in de 19e eeuw zijn er ook andere ondernemers bijgekomen. Op een oude foto van de Warffumer haven van omstreeks 1880 is te zien dat er drie trekschuiten voor de wal liggen.

Op een van die schepen is de naam ZWALUW te lezen. De gereguleerde dienst werd uitgevoerd door de Schuitenvaarders van het vaste veer op het Boterdiep. Behalve naar Warffum onderhielden ze ook de diensten naar Uithuizen en Ulrum. Later ook naar Usquert, sinds 1870, en Middelstum.

Ten westen van en naast de herberg van Dijkema stond het oude veerhuis of schippershuis, zoals het meestal genoemd werd. Het was tevens een herberg en het personeel van de schuit kon er overnachten. Later kreeg het de bestemming van een dubbel woonhuis en in 1933 is het afgebroken en kwam er een voor die tijd moderne woning voor in de plaats (Torenweg 39).

De dagen dat er gevaren werd veranderde nogal eens. In de Warffumer gemeenteraad werd op 28 maart 1840 een adres van de Schuitenvaarders op het Warffumer veer behandeld waarin werd verzocht om:

- het gehele jaar door te varen op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag, des namiddags om 4 uur van Groningen op Warffum;
- op dinsdag, woensdag, vrijdag en zaterdag van Warffum naar Groningen, voor de maanden januari, februari, november en december 's morgens om 6 uur en de overige maanden om vijf uur;
- slechts eenmaal onderweg te pleisteren, te weten van Warffum komende te Bedum en van Groningen komende te Onderdendam. Het verzoek werd ingewilligd, doch de vertrektijd van 6 uur werd uitgebreid van 1 oktober tot 1 april.

In 1857 worden nieuwe tarieven vastgesteld. Een reisje Warffum-Groningen kostte in de roef voortaan 45 cent en in het ruim 30 cent. Kinderen beneden de 12 jaar betaalden de halve vracht en onder de 3 jaar was het gratis.

De afvaart door de schipper van het vaste veer op het Boterdiep was in Groningen buiten de Ebbingepoort bij de snikstal. De Oude SNIKstal is nu nog een café op de hoek van de

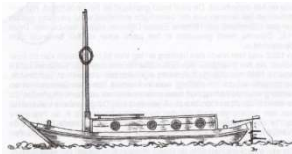
Korreweg en de Rodeweg. In de gevel aan het nu gedempte Boterdiep zit nog een gevelsteen uit 1771, waarin een trekschuit met jagertje is gebeiteld.

De mee te nemen goederen moesten omstreeks 1880 worden bezorgd bij het veerhuis in de Korenstraat bij de commissaris van het veer Jan Melles. Ondernemers die voor 1880 een openbaar vervoersdienst wilden exploiteren, hadden een concessie of vergunning van de overheid nodig. Nadat op 1 september 1880 de Wet openbare middelen van vervoer, met uitzondering van de spoorwegen, in werking was getreden had je geen vergunning meer nodig. De ondernemer(s) van een openbaar middel van vervoer waren sindsdien verplicht om dit aan te kondigen in een dagblad of courant. In een te plaatsen advertentie moest dan het volgende komen te staan:

- de naam, het beroep en woonplaats van de ondernemer of als het een vennootschap, of vereniging betrof, de namen van de personen die het bestuur van de onderneming vormden;
- een beschrijving van het vervoermiddel met het aantal zitplaatsen;
- de land- en waterweg waarlangs gereden of gevaren wordt;
- de plaatsen waar wordt gestopt voor het in- en uitstappen van de passagiers;
- het tijdstip waarop de dienst begint;
- de dagen en uren van vertrek en aankomst in de genoemde plaatsen;
- de tarieven voor passagiers en vrachtgoed.

Door de ondernemer(s) moest een getekende afdruk of afschrift van de aankondiging met een exemplaar van de krant zenden naar Gedeputeerde Staten van de provincie waarin het vervoer zal plaatsvinden. Verder ook naar de gemeenten waarin de wagens of vaartuigen zullen stilhouden en aan de officieren van justitie bij de rechtbank van het arrondissement waarin die gemeenten zijn gelegen. Ook reeds bestaande ondernemingen werden verplicht om deze procedure te volgen. Zodoende stond op vrijdag 5 november 1880 in de Provinciale Groninger courant een advertentie waarin het bestuur van de Vereeniging der trekschippers op het Boterdiep ter algemene kennis bracht dat de trekschuitdienst tot het vervoer van passagiers, goederen en vee tussen Groningen en Warffum vice versa door de vereeniging zal worden voortgezet. Deze advertentie geeft veel bijzonderheden over de onderneming waaruit het nu volgende is overgenomen. Het bestuur van de onderneming bestond uit B. Noorman, O. Huizinga en H. Alting, allen woonachtig te Groningen. Het bestuur was gevestigd ten huize van Alting aan het Boterdiep waar ook het hoofdkantoor was. De trekschuit was een ijzeren barge voor 50 personen. Deze barge voer iedere maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag van Groningen naar Warffum en op dinsdag, woensdag, vrijdag en zaterdag de omgekeerde route. Te Warffum werd 's morgens om 6 uur vertrokken vanaf de ligplaats in de haven voor het veerhuis, bewoond door de wed. Heidema. Om 7.20 uur was de schuit in Onderdendam waar bij H.G. Bossinga gelegenheid was om passagiers in- en uit te laten. Vandaar ging het naar Bedum waar om 7.55 uur werd aangelegd voor het hotel van de wed. Krijthe. Vertrek uit Bedum om 8.00 uur waarna om 9.30 uur het schip gearriveerd moest zijn in Groningen bij het veerhuis van Melles aan het Boterdiep. 's Middags om 3.30 uur begon de terugreis om dan 's avonds om 7 uur weer in Warffum aan te komen. Evenals in 1857 betaalde de passagier 45 cent voor de eerste kajuit en 30 cent voor de tweede. Het tarief voor passagiersgoederen werd bepaald naar het gewicht. Beneden de 5 kg was gratis, van 5-25 kg 10 cent, van 25-50 kg 20 cent, van 50-75 kg 25 cent en van 75-100 kg 30 cent. Boven de 100 kg voor iedere 50 kg 10 cent meer.

De aanleg van de spoorlijn was de oorzaak dat na 1893 het passagiersvervoer van het water verdween. Wat voorlopig nog bleef was het vervoer per schip van vrachtgoed, koren- en andere landbouwproducten, turf, zand en grind. Dit vervoer werd na de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) langzaam maar zeker overgenomen door het wegtransport. Doch daarover wellicht iets bij een andere gelegenheid. Jan Toonstra.

2001-05

L. Werkema : manufacturer en dammer

Officieel heette hij Leonard, maar iedereen in Warffum kende hem als Leo, het jongetje dat in 1900 in het gezin van beurtschipper Geert Werkema werd geboren. Hij ging net als zijn broertjes Rieks en Jacob naar de openbare school, waar hij zich ontpopte tot een pientere leerling. Toen Leo in de zesde klas zat overleed pa Geert. Dus moest hij op twaalfjarige leeftijd gaan werken om het gezin aan een inkomen te helpen. Sociale voorzieningen waren er destijds nog niet. Hij kreeg werk bij zijn oom Han van Geuns die in de Schoolstraat 5 (nu Schlecker) een manufacturenwinkeltje had. Hier moest hij per fiets bestellingen wegbrengen en mogelijk ventte hij in net pak langs afgelegen boerderijen. Destijds gingen lapkeskooplu met koffers voor en achter op de fiets langs de klanten om hun waar aan de man te brengen. In het laatste oorlogsjaar (1918) werd Leo opgeroepen om 's lands wapenrok aan te trekken en werd hij gelegerd in Assen. In 1921 kocht Leo de zaak waar hij voordien knecht was. Hetzelfde jaar trad hij in het huwelijk met Martha van Huis, een meisje uit Warfhuizen. Het jonge stel begon dus voor zichzelf met de verkoop van ondergoed, jurken, mantels, stoffen, dekens, lakens, slopen, kousen, sokken, hoeden en petten. Voor herenkostuums ging men in die tijd naar de kleermaker. Leo kende zijn klanten en was veel op pad. Wat hij niet bij zich had werd later keurig thuis bezorgd. Niet alleen in Warffum maar ook in Usquert, Westernieland, Den Andel en Pieterburen had hij zijn klanten. Hij adverteerde in de streekbladen met de naam Magazijn de Concurrent. Een reclameleus was 'Overal gezocht, tenslotte bij L.W. gekocht'. Wanneer Leo op pad was stond Martha achter de toonbank, d.w.z. zij zorgde voor winkelverkoop. Een andere taak voor Martha was het naaiwerk voor de zaak. Als er een jurk werd verkocht, moest deze vaak op maat worden gemaakt. Er moest altijd iets aan worden veranderd. De een vond de jurk te lang, een ander vond hem te breed, de taille zat te laag of de schouders hingen af. Het vermaken was altijd bij de koop inbegrepen en gebeurde dus gratis.

Gelukkig had Martha leren naaien op de naaischool, een cursus die op het platteland buiten de schooluren werd gegeven aan meisjes die de school hadden verlaten, ter

voorbereiding op het latere leven. Ze verstond haar werk goed en de klanten waren tevreden. In de loop der jaren breidde het gezin zich uit. Geert werd geboren in 1922 en Annie in 1926.

Omdat er in het dorp nog geen telefoon was, moest Leo bestellingen zelf halen bij de klanten en daarna de goederen bezorgen. Soms moest hij voor een waskelapke of een lange onderbroek in weer en wind op zijn fiets naar de polder rijden. De zaken gingen echter zo goed dat Leo omstreeks 1930 besloot een auto aan te schaffen. Het werd een zwarte Ford, gekleurde auto's waren er nog niet, eentje die met een slinger voor aan de wagen moest worden gestart. Uiteraard ging dit als een lopend vuurtje door het dorp. 'Hest al heurt, Leo Werkema het n auto kocht.' Het aantal auto's in Warffum was toen nog op één hand te tellen en nu had die man een auto. Dit was zo bijzonder dat menigeen speciaal door de Schoolstraat liep om Leo's vehikel te bewonderen.

Hetzelfde jaar kwam er een meisje in de winkel dat ook goed kon naaien, nl. Stien van Oosten. Zij is hier lange jaren werkzaam geweest. Martha en Stien deden 's ochtend de winkel en het werk in de huishouding en zaten samen de hele middag te naaien.

De inkopen gebeurden voortaan met de auto. Leo ging hiervoor iedere dinsdag naar de stad om bij de groothandel en bij de ateliers nieuwe voorraad in te slaan. Verder kwam er een knechtje bij om bestellingen te bezorgen. Zo is Geert Bakker van Omke (café hoek Noorderstraat-Pastorieweg, tegenwoordig Hof van Warffum) een tijdlang bij Leo als loopjong aan het werk geweest.

In de loop der jaren vond er steeds uitbreiding van de collectie plaats. Zo werd er overgegaan tot de verkoop van vloerbedekking. Aanvankelijk waren dat vooral kokosmatten, die door de dames moesten worden omgeboord, d.w.z. dat ze werden voorzien van een zijband. Later kwamen er tapijten, waarbij Leo bij het leggen werd geholpen door Vaartstra, de fotograaf uit de Oosterstraat 47 (tegenover het voogdhuys). Voor het vervoer bewees de auto hier zijn goede diensten. Uiteraard ging het gezin er mee op familiebezoek, maar ook werden er op mooie zondagen tochtjes gemaakt naar Paterswolde, Zeegse of Zoutkamp. Niet alleen het gezin, maar ook Stien van Oosten mocht mee, vergezeld van haar vriendinnen, de zussen Dettje en Coba Kooi van het kruidenierswinkeltje aan de Oosterstraat 43. De auto pulde uit maar men genoot.

Leo was een actieve en intelligente man die een stimulator was van de handelsvereniging Warffum. Deze club activeerde de zakenlieden tot het houden van bv. etalagewedstrijden en het actievoeren met Sint-Nicolaas. Het grootste evenement echter was het houden van een beurs in 1918, nl. 'De 100% Warffum' voor landbouw, handel en industrie van 28 juni tot en met 2 juli. Bij de organisatie waren naast Leo ook slager Gerben Straatsma, (Hoofdstraat 22) en Talinus G. Haan van de gelijknamige boekhandel (Noorderstraat 7) betrokken. Oudere dorpsgenoten zullen zich de tenten herinneren op de plaats waar nu de F.H. Jansenius de Vriesschool staat. Heel Warffum leefde er van op!

Door de dreigende situatie in Duitsland naderden er minder plezierige tijden voor het gezin Werkema. Via zijn moeder was Leo een nazaat van het geslacht Van Geuns een joodse familie die sinds 1862 in Warffum woonde. Henderika van Geuns woonde aan de Pastorieweg in het gele huisje tegenover schilder Johan Bakker. Ter informatie dient tevens te worden vermeld dat Coba Werkema van het winkeltje annex kroegje Hoofdstraat 19 (nu Herberg Bie Kobo) tot de familie behoorde. Zij was de tante Co van Leo.

Gelukkig echter zijn echt vervelende dingen de Werkema's bespaard gebleven. Wel dook zoon Geert al vrij vroeg in de oorlog onder, om uit de handen van de Duitsers te blijven.

Leo zelf werd zeer actief in het verzet. Regelmatig was hij 's nachts van huis, vooral in de latere oorlogsjaren om dan 's ochtends weer op de Schoolstraat 5 terug te keren. Waarschijnlijk behoorde hij tot de groep van dokter M.A.J. Jansma. Tijdens de oorlogsjaren liepen de zakelijke activiteiten terug, omdat textiel moeilijk te verkrijgen was en men bovendien bonnen nodig had hiervoor. Na de oorlog bloeide de verkoop langzaam weer op en gingen de zaken als voorheen. Het winkelmeisje in deze jaren was Ge Riekels van de Pastorieweg.

Behalve in Warffum was Leo's naam ook in de provincie en ver daar buiten bekend. Hij was namelijk een enthousiast en verwoed dammer. Diverse keren behaalde hij in de hoofdklasse van de Noorder Dambond de eerste prijs. In 1928 behaalde hij de tweede plaats in het landelijk kampioenschap dammen. Op latere leeftijd nam hij deel aan het Brintatoernooi in Hoogezand, o.a. met Babasi. Hij is door de provinciale Groninger dambond benoemd tot lid van verdienste, waarvoor de muziekvereniging Euphonia hem een serenade heeft gebracht.

Hij was lid van het provinciaal bestuur en was jarenlang voorzitter van de plaatselijke damclub. De dinsdagavond was gereserveerd voor zijn club, daar mocht niemand aankomen. Hij hield zich bezig met de scholing van de jeugd en training van de leden. Soms kwamen hierbij dichterlijke neigingen naar boven zoals blijkt uit het volgende gedicht:

Het dammen ging weer met wisselend succes, / Nu eens kregen wij, dan weer gaven wij les. / Het eerste heeft het niet gehaald, / Ook het laatste heeft zijn tol betaald. / Het tweede is nu kampioen / En het derde kon 't niet minder doen. / Al met al geen gek resultaat / Wanneer men aan het rekenen slaat. / Zo goed wij weten, geen wanklanten gehoord, / Dus dat was zoals het behoord. / De laatste overwinning had ook een diepere zin, / Daar zat een belofte voor de toekomst in. / Voor hen die het nog niet wisten, / De Leonardianen wonnen van de Kroezisten. (Kroeze was de voorzitter in Baflo).

Een andere hobby van Leo was het Warffums Mannenkoor. Jarenlang zong hij hierin mee. Ook zong hij in een kwartet samen met o.a. Kees Esman, zijn collega uit de Hoofdstraat 13. Het viertal werd daarbij begeleid door Willem Bierema uit Usquert op accordeon en Leo's dochter Annie op piano. Dit was altijd een hoogtepunt op de jaarlijkse uitvoering van het mannenkoor, waar door het kwartet populaire, vrolijke liedjes ten gehore werden gebracht. Het kwartet bestond enige tijd uit de leden L. Werkema, C. Vermeulen, K. Esman en K. Kalfsbeek.

In 1961 overleed Martha Werkema-Van Huis. Leo ging nog vier jaar door met zijn bedrijf, maar verkocht de zaak in 1965. Hij ging aan de Noorderstraat 12 wonen totdat er in 1970 een einde kwam aan het leven van een man die in zijn jaren een duidelijke stempel op de Warffumer samenleving heeft gedrukt. Hij overleed in het ziekenhuis van Assen. Jan Pater.

2001-06

Albatros : koekjesfabriek De Boer

In het begin van de twintigste eeuw namen jongens in een gezin vaak het beroep over van hun vader. Was je pa kleermaker dan werd jij kleermaker. Was hij arbeider, dan werd jij arbeider. Zo ook leerden Isebrand en Harko de Boer het bakkersvak in de brood-, koek- en banketbakkerij van hun vader te Zoutkamp. Isebrand geboren in 1888 verliet als eerste het ouderlijk huis en vestigde zich in Rasquert waar hij voor zichzelf een bakkerij begon. Naast brood specialiseerde hij zich vooral op koekjes die hij niet alleen in het dorp verkocht, maar waar hij mee naar Groningen ging om ze daar te verkopen. Isebrand die meer handelaar was dan bakker had al spoedig door dat er met het bakken van koekjes meer viel te verdienen dan met brood. Het was in een tijd dat de lopende band opgang maakte. Dit bracht de broertjes De Boer op het idee om de productie van koekjes groots aan te pakken. Een pand voor dit doel werd snel gevonden.

In 1920 werd aan de Noorderstraat een nieuwe gereformeerde school geopend. Het oude gebouw uit 1874 met vier lokalen gelegen aan de Stationsweg kwam zodoende leeg te staan. De gebroeders De Boer kochten de school met woning voor f 12.500 en vestigden zich daarmee te Warffum.

Isebrand, de ondernemer, trok vervolgens naar Düsseldorf waar hij bij een bedrijf dat door de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) in moeilijkheden was geraakt, de benodigde onderdelen kocht voor twee bakovens. Het geheel werd geïnstalleerd en hiermee beschikte men voor die tijd over de meest moderne oven.

Achter een brandvrije muur lagen de stookplaatsen, waar de vijf meter lange metalen Mandesmann buizen op een rij naast elkaar lagen om de ovens te verhitten. Het waren water gestookte ovens met een inwendig gesloten circulatiesysteem. Op deze wijze konden er geen verontreinigingen in de bakovens komen. Jarenlang is Riëks Zuidema de stoker geweest bij Albatros. Dit betekende dat hij iedere ochtend zeer vroeg uit de veren moest om de ovens op een temperatuur van 120 graden celsius te brengen. Vooral 's maandags was het nachtwerk, want hij moest ervoor zorgen dat er vanaf half acht kon worden gebakken. Men gebruikte bakplaten van 50x80 cm waarvan er twaalf tegelijk in één oven gingen. Vanaf het begin in 1920 werd er door de beide compagnons gewerkt met een duidelijke taakverdeling. Harko was de vakman op bakkersgebied en hij kreeg dus de interne leiding. Isebrand was de handelaar, die zorgde voor de organisatie, de in- en verkoop en de werving van nieuwe klanten. Vanaf het begin kwam er een vijftal mensen in dienst. Men ging zich richten op een lang houdbaar product, d.w.z. geen koekjes met crème of spijsvulling omdat deze sneller aan bederf onderhevig waren. De koekjes werden per gewicht verkocht en niet meer per stuk zoals destijds gebruikelijk was. De producten werden verpakt in zogenaamde hele en halve blikken met een inhoud van ongeveer 3 en 1,5 kilogram. Aanvankelijk was het assortiment beperkt, maar in de loop der jaren kwamen er steeds meer soorten. Vanaf de start was de verkoop goed. De klanten waren zoetwarengrossiers en inkoopverenigingen van kruideniers zoals Sperwer, Spar en Albino. De uitbreiding van het aantal soorten en de overgang van één soort koekje naar een assortiment van vier, zes en zelfs negen verschillende koekjes per blik maakte het noodzakelijk dat er een aparte inpakruimte werd bijgebouwd. In latere jaren werkten hier constant zo'n acht à tien meisjes onder leiding van juffrouw Trientje Wieringa. Hun taak was om de getourneerde, gebruikte blikken te reinigen zowel van binnen als van buiten om ze daarna tot het juiste gewicht te vullen (16 à 17 ons per blik). De gesloten blikken

werden daarna rondom voorzien van etiketten met vermelding van soort en vulgewicht. Dit plakwerk werd jarenlang verricht door Betje Wiersum, eerst met de lijmkwast en later met behulp van een lijmmachine. Voor de inkoopverenigingen werden er eigen etiketten op de blikken geplakt, bv. Spar of Sperwer.

Simon van Dam was de specialist in het chocolateren, d.w.z. hij voorzag bv. bokkepootjes en spritsen van een laagje chocolade. In verband met de temperatuur gebeurde dit in de kelder, waar de chocoladebak stond. Na enige jaren waren er zoveel blikken in omloop, die zoveel ruimte in beslag namen dat er een ruim magazijn moest worden bijgebouwd. De blikken werden per dozijn (12 stuks) in kisten verpakt. Zowel op de blikken als op de kisten rustte een statiegeld van respectievelijk één en zes gulden. Het was voor de boekhouder dan ook een heel karwei om de administratie van alle inkomende en uitgaande materialen bij te houden en te verrekenen. Vanaf ongeveer 1927 vervulde Deddo Houwen (Kalverstraat) deze functie. Deze werd later opgevolgd door de heer Vromen. Als chauffeur op de vrachtwagen was jarenlang Martinus Postema (Hoofdstraat) de man. Na vele jaren werd deze opgevolgd door Martinus de Blécourt uit Onderdendam. Niet alleen de bestellingen werden door Postema bezorgd, hij zorgde er ook voor dat de ingekochte goederen bij de fabriek kwamen. Zo nam hij meel mee terug van Koopmans als hij koekjes in Leeuwarden afleverde en suiker werd meegenomen als hij via Vierverlaten reed.

Alles werd door directeur Isebrand zo goed mogelijk gecombineerd en georganiseerd. Postema werd met zijn vrachtauto ook ingeschakeld als er weer een wagen met twintig ton kolen op het station stond. Deze werd met eigen personeel van de bakkerij geleegd. Het hoogtepunt van Albatros lag in de crisisjaren van 1930 tot 1940. In deze periode bestond het aantal werknemers tussen de 35 en 40 personen. Albatros leverde kwalitatief uitstekende koekjes tegen een zeer lage prijs. De massaproductie van de fabriek won terrein door het hele land ten opzichte van de veel duurdere banketbakkerskoekjes. Niet alleen in de drie noordelijke provincies, maar ook in Twente, Nijmegen, 's Hertogenbosch en de grote steden van het Westen werden grossiers gevonden die de versnaperingen uit Warffum in hun collectie opnamen. De productie lag zo hoog dat er dagen waren, dat er meer dan 1000 kg van eenzelfde soort werd gebakken. In die tijd deed Albatros, de vogel met de grootste vlucht zijn naam eer aan.

Voorop het gebied van speculaas, een seizoensgebonden product, had Warffums koekjesfabriek een grote naam verworven. Met deze specialiteit heeft het bedrijf landelijk diverse onderscheidingen behaald. Hoewel er in die tijd nog geen houdbaarheidsdatum bestond, werd er door de Keuringsdienst van Waren zeer frequent gecontroleerd op kwaliteit en hygiëne.

Na een achteruitgang in het begin van de oorlogsjaren moest de fabriek in 1943 wegens een gebrek aan grondstoffen en elektriciteit de deuren sluiten. Twee jaar lang werd er niet geproduceerd. Eind 1945 kwam de productie weer langzaam op gang. Er werden nieuwe machines geïnstalleerd en het werk werd geautomatiseerd, waardoor men met minder mensen toe kon. De productie in blik werd vervangen door koeken in cellofaan, die automatisch werden verpakt. Soorten uit de naoorlogse jaren zijn bv. Martiniwafels, vanille-, cocos-, yoyo-, pinda- en amandelkoeken. In 1951 trok Isebrand zich terug als directeur. Zijn zoon Jan kreeg de touwtjes in handen samen met zijn neef Jaap de zoon van Harko. In 1980 echter moest Jan wegens gezondheidsredenen stoppen met werken hetgeen helaas het einde betekende van 'Banketfabriek Albatros' te Warffum. In 1983 werd het bedrijf geliquideerd en verkocht. Dick Zuidema verwierf de gebouwen. Het

woonhuis werd gemoderniseerd en de bedrijfsgebouwen afgebroken, zodat nu niets meer herinnert aan Warffums koekjesfabriek van Koekjes De Boer. Inmiddels is het woonhuis alweer een paar keer van eigenaar verwisseld.

Jan S. Pater.

Banketfabriek Albatros en twee verschillende vrachtauto's.

2001-07/08

Bakker Alkema

In zijn speurtocht naar onderwerpen voor deze rubriek kwam Jan Pater ondermeer terecht bij oud-plaatsgenoot Jaap Alkema in Assen, wiens ouders Gerrit N. Alkema (1909-1981) en Jantje G. Alkema-van Dijken (1910-1996) in het pand Hoofdstraat 32 een bakkerij met winkel hadden. Jaap Alkema stelde een door zijn vader geschreven verhaal over het bakkersvak van ca. 1923-1973 voor publicatie in dit blad beschikbaar. Jan Pater heeft deze beschrijving gelezen en hier en daar enigszins aangepast.

Wat niet in het stuk staat zijn de activiteiten die door het echtpaar Alkema naast hun dagelijks werk voor veel verenigingen en organisaties is verricht. We denken dat het de moeite waard is om dit nog even in herinnering te brengen. Zo heeft Gerrit Alkema veel tijd gestoken in de besturen van de Sportvereniging Warffum, afdeling voetbal en de afdeling Groningen van de KNVB. Vanaf 1944 was hij bestuurder en sinds 1948 penningmeester van de Vereniging voor volksvermaken en bestuurslid van de IJclub Warffum. Verder was hij betrokken bij het Volksonderwijs, de Oudercommissie van de lagere school, de Floraliacommissie, de tbc-bestrijdingscommissie van het Groene Kruis, later ook het Ouderenwerk en de Bejaardentochten. Bij dit alles gesteund en daadwerkelijk bijgestaan door zijn echtgenote, die tot op hoge leeftijd actief was in het ouderenwerk en het jaarlijks uitstapje voor de bejaarden. Beiden hebben hun sporen in de gemeenschap van Warffum ruimschoots verdiend.

Jan Toonstra. In het verhaal komt o.a. het venten met de Abraham (Oabram) voor. Een Oabram is een kiepkorf die op de rug werd gedragen om er de bakkerswaren mee uit te venten.

Herinneringen van een bakker door Gerrit N. Alkema.

Ik ben geboren op 16 maart 1909 te Woltersum. Na de lagere school met zeven klassen besloot mijn moeder om mij aan het werk te sturen, maar dat viel niet mee in crisistijd. Tenslotte werd ik tweede bakkersknecht bij T. Huizinga in Woltersum (1923). Deze had een uithangbord aan de muur: 'Bakkerij - Winkelier en Rijtuigverhuur'. Ook had Huizinga koeien, dus er was werk volop. Mijn loon was alleen ontbijt. Daar de boer koeien had, leerde ik vlot melken. Er waren geen machines, dus het deeg maken gebeurde met de hand. Woltersum had 600 inwoners en er waren drie bakkers. Wij ventten met paard en wagen en met de fiets in de wijde omgeving. Ik heb ook nog met een Abraham op de rug

gevent. Vooral met de paasdagen staken de lange broden boven uit de Abraham. Beschuit maken was veel werk. Ze werden verkocht per 10 voor een stoter (12½ cent).

Het tweede jaar verdiende ik één gulden per week met ontbijt. Er werden veel voerbroden gebakken voor de boeren. Voor het bakken en bezorgen beurden wij 50 cent per hectoliter. Vaak moesten wij na het venten nog met het rijtuig weg. 's Zondags moest dominee Bange vaak preken in Siddeburen en hij ging daar dan met onze koets heen. Als ik meeding kreeg ik bij thuiskomst 50 cent fooi. Het derde jaar (1926) werd ik eerste bediende en kregen wij een machine. Met de Slochtermarkt werden er veel roggebollen gebakken. Vroeger werd het roggebrood gekneet met de voeten. Kettingen hingen boven de trog. Hieraan kon je je vasthouden. Toen ik in 1930 in Warffum kwam hingen deze er nog.

's Zomers was het vaak druk door alle vreemde zichters bij de boeren, die van heinde en ver kwamen. Zij leefden meest op brood en sliepen in het hooi. Na de zeer strenge winter van 1929, het brood bevroor toen in de kar, besloot ik na zes jaar mijn baan op te zeggen. Ik had in Groningen twee jaar lang een cursus brood bakken gevolgd. Ik wilde eens uitzien naar een andere baas, maar dat ging moeilijk. Voor één betrekking waren soms 15 kandidaten. Toch had ik geluk, J. Huisman in Warffum vroeg een bakker en Ousema van Woltersum, een zwager van hem, droeg mij voor. Ik werd aangenomen voor vijf gulden per week met kost en inwoning.

Toen kwam er een probleem. Ik moest naar de cursus in Groningen en had nog nooit in een trein gezeten. Maar het ging goed, ik kwam in Groningen en 's avonds weer terug in Warffum. Ik wilde het banket bakken leren en vertrok daarom in 1932 bij Huisman en ging naar bakker Sijbesma te Bedum. Ik verdiende er maar vier gulden per week, maar heb er heel veel geleerd. Na een ernstige ziekte overleed mijn oud-patroon J. Huisman op 3 april 1933. Op verzoek van mevrouw Huisman ging ik terug naar Warffum om de bakkerij daar te beheren (meesterknecht) voor een loon van tien gulden per week, wat in die tijd zeer hoog was. Na een jaar kochten wij de bakkerij, Hoofdstraat 32 te Warffum, en Jantje en ik gingen op 28 april 1934 trouwen.

Er waren toen in het dorp zeven bakkers, namelijk J.A. Dijk, B. Griever, J. Rozenga, A.J. Brands, A. Abels, P. Baas en G.N. Alkema. Ook kwam B. Fongers uit Den Andel hier venten. De meeste bakkers hadden een knecht of een zoon in de zaak. Een bijzonderheid was dat bakker Abels aan de Torenweg 6 een paard buiten had lopen om de machines aan te drijven.

In 1936 kwam de coöperatie uit Usquert hier ook venten, zodat de spoeling dun werd met negen bakkers op 2200 inwoners. Er waren een aantal landbouwers die rogge brachten voor voerbroden voor de paarden. Per hectoliter rogge kregen ze dertig broden. Voor het bakken en bezorgen kregen wij f 2,50. De prijzen destijds waren: roggebrood, 3 kg - 30 cent; wittebrood, 800 gram -18 cent; krentenbrood - 20 cent; krentenbol - 2½ cent; 10 beschuiten -18 cent; sukadekoek - 25 cent en theekoek - 3 cent.

Mijn vrouw en ik waren 's avonds veel aan het werk in de bakkerij vooral met chocoladeartikelen, Japonaises, truffels enz. Met de feestdagen maakten wij tot diep in de nacht galettes. Omdat ik nu ook banketbakker was en luxe artikelen hier nooit eerder werden verkocht, was dit een succes. Slager B.H. Broekema kwam vrijdags voor de sabbat met overgebleven reuzel die ik kocht voor tien cent per kilo. Dit werd aan het deeg toegevoegd om het brood vers te houden.

Toen onze machines het begaven kochten wij in 1936 een meng- en klutsmachine met motor en een amandelpers, met de aanleg ervan voor f 975. De oven werd gestookt met

turf en schèzen oftewel takkebossen, wat veel stof gaf. In 1937 moest de oven worden vernieuwd. Wij besloten om een dubbele oven te bouwen, kosten f 1000. Wij droogden appels, peren en boerenkool voor de klanten en ook hammen en worsten maar deze hingen aan de zolder in de bakkerij.

De meeste broden werden verkocht tijdens de vlas- en bietenoogst. Veel bietenschippers kwamen dan 's avonds laat voor brood. Er was toen geen sluitingstijd en mijn vrouw stond dan 's zaterdags tot 10 à 11 uur 's avonds in de winkel. Met de feestdagen hadden wij een loopvrouw, vrouw Klunder en vrouw Rijzenga, die huis aan huis ventten met koek, koekjes, oudewijven enz. Met enkele bakkers hadden wij een gezamenlijke speculaasmachine op handkracht. Als de jongens 's middags thuis kwamen van het venten, moesten ze opnieuw langs de klanten die niet thuis waren. Ze waren dan pas tegen zeven uur terug. Wij ventten met paard en wagen en bakfietsen. Als er sneeuw lag ging het paard voor de slee. 's Maandags, 's woensdags en 's zaterdags deden wij de hele Zuiderhorn tot Smit (nu Weeseman). Achter boer Smit was een watermolen (van 1856-1942, tm) met een groot gezin. Het paard werd bij Smit vastgebonden en wij moesten dan een heel eind door het land lopen. Ook gingen wij met een bootje over de Delthe om in Delthuisen brood te bezorgen. Bij boer Schattenburg werd het paard vastgezet. Wij liepen dan via een plank over de sloot naar boer Musschenga. Eens lag er veel sneeuw en er was geen plank te zien. Ik dacht dat ik erover liep, maar helaas tot over mijn buik in het ijsskoude water. Van boer De Jong kreeg ik daarna droge kleren. In die tijd woonden er 46 gezinnen en thans (1980) nog maar 26. Toen waren de gezinnen groot en de boeren hadden knechten en meiden, dus was er veel brood nodig. Mei 1940 brak de oorlog uit. Wij hadden toen twee knechten, nl. Jan Bakker en E.H.B. Zuidema. Jan moest in de oorlog onderduiken en voor Bonnie kreeg ik een vrijstelling. Wij kregen ook een onderduiker Jaap Molenaar. Hij werkte in de bakkerij en ventte ook wel. Eerst stookten wij de oven op turf maar later in de oorlog werd er overgeschakeld op kool- en bonenstro wat een ontzettend smerige troep gaf. Soms haalden wij weer takkenbossen uit Drenthe met de auto van K. Maring die op een gaspot liep. Wij kochten een paar koeien zodat wij zelf boter konden karnen voor de zaak. Wiebe Wiersum en later Arend Noordhof hielpen ons hiermee. Overtollige melk en karnemelk ging naar burens en bekenden. Aan de broodbonnen hadden de mensen niet genoeg, maar van een aantal boeren werd voor een normale prijs koren gekocht. Bij ons is nooit iets zwart verkocht. Er kwamen veel vreemden per trein, soms uit Holland, om hier brood te kopen. Er werd per post ook veel verstuurd. Zoon Jacob ging dan met zijn kar vol brood naar het postkantoor en Johan Blink zorgde voor de rest.

Na de oorlog gingen langzamerhand de artikelen weer van de bon, zodat wij 's avonds geen bonnen meer hoefden te plakken. In 1950 leerde ik autorijden van C. Reinders (Groot Zeewijk). Zonder examen te doen kreeg ik een rijbewijs en kocht voor f 2900 een nieuwe Opel Olympia van Piet Boot. De koeien en het paard gingen de deur uit en voortaan werd er gevent met de auto. Achter onze rug heeft dat heel wat commotie gegeven in het dorp. Na enige jaren besloten de bakkers samen te gaan werken. Er werd toen gebakken in de bakkerijen van J. Werkman, J.A. Dijk en G.N. Alkema. In veel plaatsen werd een centrale bakkerij opgericht. In Warffum moesten wij ook wel meedoen, want alle bakkerijen waren oud en de keuringsdienst had altijd aanmerkingen. In 1962 besloten de gezamenlijke bakkers een nieuwe bakkerij te bouwen op onze tuin. De deelnemers waren: J.A. Dijk, J. Werkman, H. Vos, J.C. Bakker, P. Berghuis en G.N. Alkema. In de loop der jaren traden J. Werkman, J.C. Bakker en J.A. Dijk er uit. Veel centrales verdwenen, de onze is in 1967 opgeheven.

2001-09

'Vot jongs, weg met dij baal, Diekstroa komt ter aan!' : gemeenteveldwachter Freerk Dijkstra

Vroeger werden kinderen nogal eens bang gemaakt bijvoorbeeld voor Sinterklaas, maar ook voor de politie. Men hoorde dan nogal eens zeggen: 'Kiek mor oet, straks stopt Diekstroa die ien t hok' of 'Diekstroa nimmt dien baal mit'. Niet alleen bij de jeugd, maar ook bij volwassenen was er nog respect voor het gezag. Wie was dan deze man die in Warffum van 1924 tot 1939 de orde moest handhaven?

Freerk Dijkstra werd op 30 september 1894 als zoon van een landarbeider geboren te Paesens, een dorpje aan de Friese Waddenzee waar in 1883 de complete vissersvloot door een stormramp werd getroffen. Toen Freerk een half jaar oud was overleed zijn vader wat destijds betekende dat zijn moeder met haar drie kinderen in bittere armoede verder moest. Op twaalfjarige leeftijd ging het kind dan ook al naar de boer om voor het gezin een centje bij te verdienen. Er waren immers nog geen sociale voorzieningen en hij had de lagere school doorlopen. Freerk was een pientere knaap die eigenlijk meer wilde dan werken op het land. Hij wilde wel graag schoolmeester worden, maar dat was voor een arbeidersjongen niet weggelegd.

Toen hij negentien jaar was, trouwde zijn moeder opnieuw en zijn stiefvader zorgde ervoor dat hij in Dokkum in de avonduren een opleiding ging volgen voor politieagent. Overdag werkte hij gewoon bij de boer. Na twee jaar haalde hij zijn politiediploma en werd als agent in Meppel benoemd.

Spoedig daarna trad hij in het huwelijk met zijn geliefde uit Paesens, namelijk Grietje Zuidema, de dochter van de schoenmaker. In 1919 werd hun eerste kind geboren. Freerk behaalde ondertussen een aanvullend diploma voor inspecteur bij de politie. Hij solliciteerde en werd benoemd in Dokkum. Toen hij hier werd gepasseerd voor de functie van inspecteur vertrok hij met zijn gezin, in 1923 was Reinder geboren, naar Warffum. Hij volgde hier de heer Hut op als gemeenteveldwachter en -bode. Een gemeenteveldwachter was destijds in dienst van de gemeente en deze had als zodanig diverse taken ten dienste van het gemeentebestuur. In deze functie was de burgemeester, de heer W.J.H. Hoen, zijn directe chef. Daarnaast was de veldwachter tevens onbezoldigd agent van de rijkspolitie. In ons dorp was er naast de gemeenteveldwachter een agent van de rijkspolitie, waarmee Dijkstra een zeer goede samenwerking had. Eerst was dit politieagent Meulman en daarna agent Kuilder. Ook bestond er geen rivaliteit tussen hen.

Toen de heer Dijkstra zich in Warffum vestigde, deed hij het gemeentebestuur direct een verzoek. Hij wilde dat er achter de ambtswoning aan de Pastorieweg 28 een schuurtje werd gebouwd, met daarin een cel van beton voor het opsluiten van arrestanten. De gemeente beschikte wel over een cel maar deze was onder de toren. Aangezien zijn echtgenote, die in het dorp juffrouw Dijkstra werd genoemd, de gevangenen moest voorzien van maaltijden en dit betekende een heel gesjouw, ging het gemeentebestuur hiermee akkoord. De cel onder de toren werd in het vervolg bij uitzondering gebruikt, namelijk wanneer er gelijktijdig twee arrestanten waren. Politiezaken die er in het vooroorlogse Warffum speelden waren: mishandeling, het veroorzaken van rumoer, overtredingen van de rijwielwet, dat is rijden op de fiets zonder licht, onzedelijk gedrag, openbare dronkenschap, ruzie en weerspannigheid, stropen en diefstal. Hieruit blijkt dat er destijds veel meer direct toezicht was op de levenswandel van ieder individu.

Menigmaal trad de veldwachter dan ook op als getuige bij het opmaken van akten bij huwelijk, doop en overlijden. Hij was immers toch vaak aanwezig op het gemeentehuis. De agent kende de inwoners en wist van hun doen en laten.

Wanneer Dijkstra bekeuringen uitdeelde werden de processenverbaal rechtstreeks verzonden naar de justitie in Groningen. Wat betreft de werktijden, deze werden door de agent zelf vastgesteld. Hij maakte zelf de dienst uit. Regelmatig ging hij 's avonds en ook 's nachts op pad. De specifieke gemeenteopdrachten die Dijkstra had, ontving hij van burgemeester Hoen, met wie hij een zeer goede verstandhouding had. Overdag verrichtte hij allerlei bodetaken zoals het persoonlijk overhandigen van mededelingen, bevelen en oproepen aan inwoners en het bezorgen van gemeentelijke stukken. Ook het ophangen van berichten of mededelingen, bijvoorbeeld bij mond- en klauwzeer behoorde tot zijn werk. Een taak die de burgemeester ook aan hem had toevertrouwd was het toewijzen van standplaatsen aan kermisexploitanten en het vaststellen en incasseren van het staangeld hiervoor. Hij had hierin een grote bevoegdheid. Meestal verwees hij de attracties naar dezelfde plaatsen waar ze voorheen ook hadden gestaan. Dit was voor de man een hele klus, immers de kramen stonden vanaf het schoolplein in de Schoolstraat, de kerk in de Hoofdstraat tot aan het café (nu Super de Boer) in de Noorderstraat. Kraam aan kraam en vaak ook nog aan beide zijden van de straat.

Hield een exploitant zich niet aan de regels, of had hij zich niet naar wens gedragen, dan werd hem het jaar daarop een plaats geweigerd. Dijkstra trad hierbij correct op en er ontstond dan ook een vertrouwensband. Het was een feest voor de bevolking en met uitzondering van de gereformeerden en veel hervormden, had ieder gespaard voor dit jaarlijks terugkerend evenement. Dijkstra was ook hervormd. Hij had het die dagen dan erg druk omdat niet iedereen maat wist te houden bij het cafébezoek. Zodra hij verscheen hield men zich gedeisd, maar sprong er iemand totaal uit de band dan zorgde de cel in het schuurtje voor de nodige afkoeling. Natuurlijk deelde de veldwachter wel bekeuringen uit, maar dit gebeurde pas na een waarschuwing. Dijkstra vond dat hij als politie ook een opvoedende taak had. Hij probeerde welk vergrijp er ook was gepleegd er altijd met de arrestant over te praten. Volgens zijn zonen zag hij in elke misdadiger de mens. Wanneer er een arrestant in de cel vertoefde werd deze regelmatig gelucht. Dijkstra ging dan naast de gevangene op de put zitten en er werd dan gepraat. Hij zei dan: 't Is niks in dat hok hè, dat merk je nu wel, jij kunt zoiets maar beter nooit meer doen.' Eens was er bij een boer op het land vlak voor de kerstdagen een schaap geslacht. Het was in de crisistijd en er waren zeer veel werklozen. De boer deed aangifte bij de veldwachter en deze had al spoedig de twee daders in de kraag gevat en in de cel gezet. Er was voor hen geen plaats in het Huis van Bewaring te Groningen, zodat ze de kerstdagen in de cellen in Warffum moesten doorbrengen. Familie Dijkstra die achter het huis konijnen had, waarvan er altijd een voor de kerst werd geslacht, bedacht zich niet en slachtte een tweede konijn. Toen op de eerste kerstdag in huize Dijkstra het kerstmaal was opgediend, werden na afloop de beide arrestanten uit de cel gehaald om ook aan tafel te genieten van een kerstdiner. Het volgende verhaal typeerde de verhoudingen goed. Een tijd later op een herfstdag reed Dijkstra op de fiets naar een boer buiten het dorp. Door de harde wind waaide zijn pet af en deze belandde op een modderig stuk bouwland. Op dat moment kwam er een fietser van de andere kant. Deze persoon gooide zijn fiets tegen een boom, sprong over de sloot en haalde de pet op. Hij gaf deze aan Dijkstra met de opmerking: 'Kent u mij nog, ik ben een van de mannen die bij u een kerstmaal heeft gehad. Dit is mijn dank.'

Dat Dijkstra ook humor bezat blijkt uit het verhaal over Derk van Cobia. Derk lustte al te graag een borrel en eens zeer laat op de avond zwabberde Derk weer onbekwaam door het dorp. Hij had al diverse keren een waarschuwing van de veldwachter gehad voor openbare dronkenschap. Derk wist dus wat hem boven het hoofd hing. Bovendien was het licht van zijn fiets kapot. Derk bedacht dus een list. Hij klopte op het raam van de agent en riep: 'Binn ie thoes Diekstroa. Ja Derk', zei de veldwachter, 'wat is er dan. Nou', zei Derk, 'as ie thoes binn den ken ik ja wel deur riedn. Jawel hoor Derk, want dan zie ik jou toch niet.' Door zo af en toe een oogje dicht te knijpen werd hij gewaardeerd door de bevolking en behield hij het gezag.

Dat hij ook door de burgemeester werd gewaardeerd bleek toen op 3 januari 1935 hotel Het Gemeentehuis (Engelage), Hoofdstraat 17, in de as werd gelegd. In het hotel bevond zich een brandkast met geld, dat werd beheerd door de notaris Keijer. Toen er 'brand meester' werd gegeven kreeg Dijkstra te horen dat het nablussen tot de volgende middag zou duren. Hij gaf daarop de brandweerlieden opdracht om goed op de brandkast te letten, dan kon hij even gaan slapen. Dit laatste zinde de notaris niet, waarop deze zijn beklag ging doen bij de burgemeester. De heer Hoen stuurde de notaris echter weg met de mededeling: 'als Dijkstra het zo heeft geregeld, dan vind ik dat goed.' De burgemeester stond volledig achter zijn veldwachter. In het dorpsleven met zijn gemoedelijkheid en zijn eigen Hogelandster karakter voelde de agent zich thuis en hij heeft met veel plezier in Warffum gewoond en gewerkt.

Ook bemoeide hij zich met het maatschappelijk gebeuren in Warffum. Zo werkte hij mee aan het tot stand komen van de Vereniging Begravenisfonds Warffum, opgericht 27 juni 1928, waaraan het nog steeds ontbrak. Later kreeg het de naam Uitvaartvereniging Warffum. Voor een gering bedrag kon ieder lid worden. Begravenissen werden dan uit de kas betaald. Dijkstra werd meteen secretaris die de administratie en afspraken noteerde. Ook werd hij bestuurslid van de Kring van begravenisverenigingen in Noord-Groningen. Mede bestuursleden in de 2e helft van de jaren dertig waren G. Bolhuis, Th. Folkerts, J. Neperus en I. de Boer.

In 1939 moest hij regelmatig oproepen bezorgen bij jongelui die zich moesten melden voor de militaire dienst in verband met de mobilisatie. Hij voelde zich in die tijd niet helemaal lekker. Toch ging hij 's ochtend vroeg naar het station om afscheid te nemen wanneer er weer jongemannen vertrokken met de trein. De mobilisatie bezorgde hem veel extra werk. Hij zag de toekomst met de oorlogsdreiging somber in. Begin september 1939 begon de Tweede Wereldoorlog. Op 26 september 1939 overleed Freerk Dijkstra, de veldwachter van Warffum, mede door een opgelopen longontsteking. Op 30 september, de dag waar op hij 45 jaar zou worden, is hij op de begraafplaats van Warffum begraven. Jan. S. Pater.

2001-10

Herinneringen aan Wilco conservenfabriek : Willemsen en Co, deel 1-2

Uitgangspunt is de boerderij 'Smeersum' aan de Westervalge in Warffum. In 1890 werd eigenaar-gebruiker van de boerderij Willem Hendrik Willemsen (1859-1915), gehuwd met Grietje Hekma (1859-1941). In 1918 werd hun zoon Jan Enne Willemsen (1888-1957) en in dat jaar gehuwd met Engeltje Froukelina Jeltsema (geb. 1889) bewoner van Smeersum. Hij exploiteerde de boerderij met zijn broer Henderikus Harm Willemsen (1893-1968), gehuwd met Aleida Allegonda Elizabeth Harkema (1902-1973), die in de villa 'Huize

Smeersum' tegenover de boerderij woonden. Toen de beide broers in het jaar 1925 de uitkomsten van de opbrengsten van de boerderij bespraken, kwamen ze tot de conclusie dat dit voor twee gezinnen matig was. Allerlei mogelijkheden werden besproken om het financiële resultaat te verhogen, waarbij gedacht werd aan bv. het drogen van boerenkool en het verpakken van groene erwten in kartons. Nadat een tweetal drooginrichtingen waren bezocht, één in Groningen en één in Scheemda, werd contact opgenomen met architect Pool in Den Andel om een bestek te maken voor een gebouw van 20 meter lang en 6 meter breed, verdeeld in een vertrek waar de droogbakken zouden staan en twee vertrekken waarvan één als pakhuis zou dienen en de andere voor bergplaats van lege bussen en dozen. Het pakhuis was 3 bij 4 meter groot. De opdracht voor de bouw werd verstrekt. Er werd tevens een regenbak van 10.000 liter inhoud gemaakt, maar waarschijnlijk was dit te weinig. Redenen om een tweede put te graven van 13 voet diep met een middellijn van 2 meter. Nu moest nog een naam voor de fabriek worden bedacht. Het werd WILCO, Willemsen en Co.

Vervolgens werd een gebruikte ketel gekocht met een stoommachine van een schoenfabriek uit het zuiden van het land, en ook een drooginstallatie. In 1926 kon de productie beginnen. Helaas verliep in het begin alles niet even vlot, de in het vooruitzicht gestelde productiecapaciteit werd bij lange na niet gehaald. Een financiële misser voor de leverancier en een grote teleurstelling voor de heren Willemsen.

Zij lieten zich niet ontmoedigen en gingen met eigen ervaring aan de slag. Een grote exhaustor (luchtververser) werd gekocht en de luchtkanalen vergroot. In de herfst van 1926 lagen er 12 wagens uien, die allen gedroogd moesten worden. Het werd een prachtig product, sneeuwwit, waarbij Wilco landelijk meteen koploper was. Maar nu moest het product nog verkocht worden en dat bleek niet zo eenvoudig. Er werd zelfs een zakenreis naar Londen voor ondernomen, maar zonder resultaat en ook in eigen land was de afzet heel gering. Er stond wel voor f 12.000 uien in bussen op zolder. Maar in het voorjaar 1927 was de hele partij in een keer uitverkocht. Het artikel boerenkool, waar ook mee was begonnen, was in een paar maanden uitverkocht.

Daarom werd er naar uitbreidingsmogelijkheden gezocht en een grotere ketel gekocht van 32 m², met een stoommachine van 15 pk. De ketel was 8000 kg zwaar en groot als een monster. Toen de ketel naar de fabriek vervoerd moest worden, zakte hij door de brug. Ook moest er een schoorsteenpijp komen, een pijp van 16 meter hoogte. Steeds werd door de fabrikanten gedacht aan uitbreiding van het productenpakket. Er werd o.a. gedacht aan erwtensoep met kluif. Daar werd een autoclave (sterilisator), een sluitmachine en een koperen kookpot voor aangeschaft. Helaas was de concurrentie in dit artikel scherp en daarom werd besloten doperwten en boontjes te conserveren in bussen, waar later nog aan werden toegevoegd rode bieten, rode kool, worteltjes en savoyekool. Alleen het probleem van onvoldoende water bleef. Er was nl. nog geen waterleidingsysteem in Warffum.

Er werd alsnog een betonnen kelder gemaakt van 150.000 liter, die werd volgepompt uit de putten en een jaar later nog eens een van 160.000 liter. Maar de watervoorziening bleef een probleem. Ook na het eerste experiment met Nortonputten. Uiteindelijk lukte het en nadat een ontijzeringsinstallatie was aangebracht, was het probleem eindelijk opgelost. De productie van de bussen met groenten had inmiddels het aantal van 100.000 bereikt. We hebben het hier over het jaar 1928. Tot nu toe was weinig aandacht besteed

aan de reclame. Er werd een reclameauto aangeschaft, die heel Nederland doorkruiste. Ook werden etiketten ontworpen om op de bussen te doen.

De afzet van de goederen ging in het begin veel per spoor, waar ze met paard en wagen naar toe werden gebracht en later door een zware Ford vrachtwagen.

Toch kwam de vraag om de productie verder op te voeren, maar meer water was in Warffum niet te krijgen. Er werd gedacht om de zaak te verplaatsen naar bv. Hoogezand, Hoogeveen, Leek, Musselkanaal en Emmen. Er werd al een paar jaar met de veiling in Assen gewerkt en dit bestuur stelde voor de zaak naar Assen te verplaatsen met het aanbod van een gratis bouwterrein van 80 are, gelegen aan de Loonerstraat. Aldus werd besloten. De bouw van de fabriek werd uitbesteed voor f 35.000 en de bouw begon in 1928. In juli 1929 had de opening plaats. Er was meteen een overvloedige oogst van boontjes. Per dag 16.000 bussen in Assen en 6000 in Warffum. In 1931 werden er 800.000 bussen gefabriceerd.

In Warffum werd nu meer gedroogd en in Assen specifiek geblikt. In 1933 echter kwamen er problemen met de Asser waterleiding omdat er zoveel water gebruikt werd. Het slaan van een Nortonpomp bleek ook hier de oplossing. Inmiddels werd er in Assen met 170 mensen gewerkt.

De financiële administratie was in Warffum gevestigd, waar per 15 september 1934 drie kantoorbedienden werkten. Sinds 1934/35 daalden helaas de prijzen door de crisis. Dat desondanks de omzet nog steeds vooruit ging, bewijst wel de goede kwaliteit van de Wilcoproducten, die steeds meer gevraagd werden. In 1934 werd ook begonnen met een nieuw artikel, nl. tomatenpuree wat een groot succes werd. De crisismaatregelen van 1935 brachten wel problemen wat de productie betreft met zich mee. In 1934 hadden ze juist een paar crisisartikelen aan het productenpakket toegevoegd, nl. middelfijne erwtjes en middelfijne erwtjes met wortelen. In 1935 werd de oppervlakte landbouwerwten, die in groene toestand geplukt mochten worden, tot 30 procent teruggebracht. In 1936-1941 werden de fabrieken te Assen en Warffum gestadig uitgebreid en geautomatiseerd. Door de abnormale omstandigheden (Tweede Wereldoorlog) werd de vraag naar gedroogde groenten erg groot. Daarom werd besloten om ook de fabriek in Assen voor het drogen in te richten in een van de magazijnen.

In Warffum ging men rigouzeuzer aan het werk want in 1939 werd besloten tot algehele ombouw van het bedrijf. De fabriek werd voor een deel afgebroken en de firma Pool bouwde een geheel nieuw gedeelte van twee verdiepingen. En bovendien werd een nieuwe fabriekspijp van 36 meter hoogte geïnstalleerd temeer omdat er ook een nieuwe ketel was aangeschaft. Door de dreigende oorlogsomstandigheden wakkerde de kooplust af en toe sterk aan (hamsterwoede). De fabrieken hebben door de oorlogsomstandigheden geen schade ondervonden, er kon vrij regelmatig worden doorgewerkt. Tenminste tot begin augustus 1940. Toen kwam er een algeheel afleveringsverbod voor busgroenten en eenzelfde verbod voor gedroogde groenten. Tot november 1940 stond de verkoop finaal stil. Daarna kwam een gedeeltelijke dispensatie voor gedroogde groenten. Met de busgroenten was het slechter gesteld. De gehele voorraad werd geëxporteerd met uitzondering van tomatenpuree en soepgroenten. Alles was nu aan vergunningen onderhevig, een geweldige toename van de administratie maar ook de schaars geworden aardolieproducten en de daarmee gepaard gaande aanschaf van gasgeneratoren bleven Wilco niet gespaard. De trekkracht daalde met ongeveer 50%.

Onderstaand een overzicht van de aangebrachte generatoren op het bedrijfsmatenaal: Chevrolet vrachtwagen 1940 uitgerust met Bellay antraciet/turfcokes; Citroën

personenwagen 1941 uitgerust met D.A.P. persgasinstallatie; Massey Harris tractor 1942 uitgerust met Gortim turfcokeinstallatie; Citroën bestelwagen 1942 uitgerust met Gortim turfcokeinstallatie; Case landbouwtractor 1943 uitgerust met D.A.M. turfinstallatie. Verbouwingen konden helaas niet meer plaatsvinden, alleen werden er in Assen in 1942 modern ingerichte WC's gebouwd.

2001-11

Na de bevrijding in 1945 werd getracht de nadelen van de oorlog zo snel mogelijk te vergeten en te kijken naar de toekomst, immers een volk dat leeft, bouwt aan zijn toekomst!

En zo mochten we eind 1948 vernemen dat in Warffum een nieuw product was toegevoegd, nl. appelsap. Duizenden kilo's appels werden er uitgeperst. Het product was zuiver sap, er wordt niets aan toegevoegd. In een uur tijd kunnen 1200 kg appels worden omgetoverd in bijna 1000 kg appelsap. Later zijn nog andere sappen aan het pakket toegevoegd, zoals cassis en jus d'orange. Toch is na een periode van een kleine 20 jaar de productie van de sappen gestopt. Ook de teelt van spinazie was na 1945 een gewild artikel. Voor het maaien van het gewas werden een tweetal Farmallcub tractoren met maaibalk aangeschaft.

Op 18 februari 1953 ontstond een zware uitslaande brand bij de Wilcofabriek in Warffum, waarbij het pakhuis met de hele inhoud verloren ging. Al spoedig werd vastgesteld dat het om brandstichting ging en een chauffeur werd gearresteerd en bekende.

Maar ook de onderdirecteur uit Assen werd tweemaal aangehouden en tenslotte in vrijheid gesteld. De officier van justitie in Groningen loofde een beloning uit van f 5000 voor aanwijzingen naar de oorzaak van de brand. De ware toedracht zal altijd een vraag blijven. Wat wel duidelijk werd, was dat er een splitsing tussen de twee families Willemsen ontstond, met als resultaat dat de familie J.E. Willemsen naar Assen vertrok en daar de fabriek voortzette onder de naam Wilco. Dat was juni 1953.

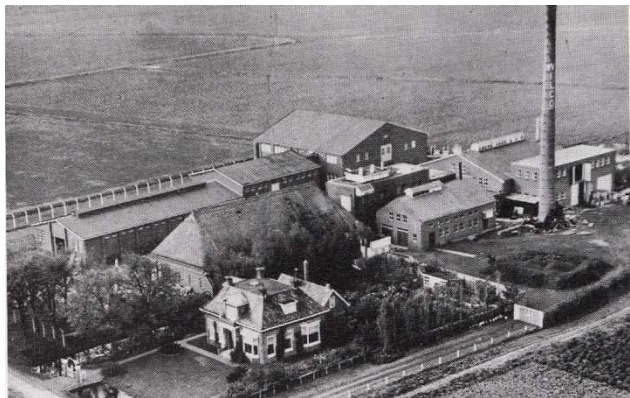
Zijn broer H.H. Willemsen werd alleen-eigenaar van de fabriek en de boerderij te Warffum. De fabriek werd voortgezet onder de naam Rixona Conserven b.v. Samen met zijn zoon voerde hij de directie. Vanaf dat moment is men zich gaan concentreren op aardappelpoeder, vooral ook omdat de conservenindustrie begin zestiger jaren een langzame dood stierf en men noodgedwongen overging op de productie van aardappelpoeder. In het begin luste niemand het en waren de afnemers gevangenen, het leger en instanties die noodvoorraden aanlegden. De speciale toepassing van het poeder als Raspatat bleek echter een goede greep te zijn en wie kent niet de bekende Raspatat, waarvoor een eigen machinefabriekje werd gebouwd om de benodigde apparatuur daarvoor te ontwerpen. Raspatat wordt van aardappeldeeg volgens een geheim procedé gemaakt. In poedervorm gaat het product de hele wereld over, naar Japan, Nigeria, Brazilië, Italië en waar al niet meer. Daarnaast wordt het poeder als grondstof of als halffabricaat geleverd aan bedrijven die er kant-en-klare maaltijden, soep en aardappelsnacks zoals wikkels van maken.

In 1985 verkocht de familie Willemsen haar aandelen aan Aviko in Steenderen, een dochter van Cebeco Handelsraad in Rotterdam. Een paar branden en een paar stormen hebben er in de loop van de tijd voor gezorgd dat er inmiddels een modern geoutilleerd bedrijf is ontstaan, waarbij de productie sterk is toegenomen, waar meer dan honderddui-

zend ton aardappelen op jaarbasis worden verwerkt. Het bedrijf biedt werk aan ruim 80 personeelsleden.

Het bedrijf Wilco in Assen is reeds lang ter ziele. Het werd verkocht aan Duyvis, maar ook deze ondernemer heeft het laten afweten. Lang heeft men de puinresten van de afgebroken fabrieksgebouwen kunnen zien aan de Loonerstraat in Assen. Een deel van de fabrieksschoorsteen gaf nog de naam Wilco aan, totdat ook deze werd neergehaald. Ik heb begrepen dat er woningbouw op het terrein komt.

Warffum, Koos Knol. Foto rechtsonder: 1951

Rixona

Rixona b.v. is gelegen aan de voet van de Waddendijk ten noorden van ons terpdorp Warffum. Directeur is de heer M. Veninga die sinds 1967 in dienst is bij Rixona. Daarvoor werkte hij al vier jaar als parttimer bij het aardappelverwerkend bedrijf.

Van Wilco tot Rixona

De familie Willemsen legde in de jaren twintig vanuit hun boerderij de basis voor het huidige bedrijf, dat aanvankelijk een conservenindustrie was. Prei, uien, wortelen, erwten, boontjes, kortom: het gehele assortiment aan conserven. Verder was er een groentedrogerij gestart met als belangrijkste product gedroogde boerenkool. Daarnaast werden jams en vruchtenlimonades gemaakt. Dit alles werd verkocht onder de naam Wilco, een samentrekking van Willemsen en Co.

De zaken floreerden en aan het eind van de jaren dertig werd in het centrum van Assen een nieuwe fabriek geopend. De nieuwe fabriek illustreerde de expansiedrift van het familiebedrijf, maar de familiebelangen strookten op den duur niet meer met elkaar. Er ontstond een familievetete met als resultaat dat het familiebedrijf in de jaren vijftig werd gesplitst en de twee Wilco-fabrieken onafhankelijk van elkaar verder gingen. Na de nodige juridische perikelen kregen Riex Willemsen en diens zoon Willem-Jan in 1953 voor het bedrijf in Warffum de merknaam Rixona van de rechtbank toegewezen.

Wilco Assen werd in de beginjaren zestig door Duyvis overgenomen en belandde vervolgens onder de paraplu van het Akzo-concern om enkele jaren later geliquideerd te worden.

Rixona wist zich, weliswaar met vallen en opstaan, te handhaven. 'Het gekke is', zegt de heer Veninga, 'dat Riex Willemsen zijn tijd goed beschouwd ver vooruit was.' Hij was de man die met Rixona als eerste in dit land met een gezinsverpakking voor frisdranken op de markt kwam. Hij voerde litersflessen in, maar dat sloeg toen niet aan. Het was te vroeg. Ja, er zijn soms van die ontwikkelingen die je achteraf gerust een beetje dramatisch mag noemen. Rixona werd in dat tijdsbestek ook een begrip bij de schooljeugd en de studenten

die op zoek waren naar een vakantiebaantje. Tijdens de zomerperiode was er in Warffum altijd vraag naar extra tijdelijke arbeidskrachten.

Op zoek naar een alternatief

Toch werd meer en meer duidelijk dat Rixona een moeilijke tijd tegemoet zou gaan. Er werd gezocht naar een alternatief. Willemsen vond in de Verenigde Staten het verlossende idee van de pureepoeder. Er is toen ook nog een stampotlijn opgezet waarbij gedroogde groenten werden verwerkt. Ook een voorbeeld dat Willemsen verder keek dan zijn neus lang was en een vooruitziende blik had.

Het geheim van de smid

De formule van pureepoeder, gedroogde aardappelen in poedervorm als het ware, sloeg bij het publiek aan. Rixona heeft het Rasfrites procedé uitgevonden: 95% pureepoeder en de resterende 5% is het geheim van de smid.

Geen conservenproductie meer

In het midden van de jaren zestig deed de familie Willemsen een beroep op dhr. Veninga. Rixona was zwaar in de problemen gekomen. In 1965 werd de groentedrogerij afgestoten en twee jaar later stopten ook de conservenactiviteiten. Men is zich toen geheel gaan toelagen op de aardappelverwerking. Eigenlijk uit armoede is men er aan begonnen. Maar het is goed gegaan en achteraf gezien een goede keuze. Rasfrites is een stabiel afzetprodukt, met nog steeds groei in zowel binnen- als buitenland.

Overname door Cebeco-Handelsraad

Toch heersten tot in het begin van de jaren tachtig kommer en kwel in Warffum. Plannen om een compleet nieuwe fabriek te bouwen werden afgeblazen, omdat de familie Willemsen het uiteindelijk niet meer zag zitten. In 1983 leed Rixona nog eens een fors verlies. In 1984 deed de familie Willemsen afstand van het bedrijf. Veninga kwam alleen aan het roer te staan. Op zijn gezag werd het aandelenpakket aan de Cebeco-Handelsraad verkocht. Als gevolg van die overname kwam er een eind aan de Willemsen-dynastie. Rixona is nu een dochter van Aviko, producent van aardappeldelicatessen. Op haar beurt is Aviko een dochter van Cebeco en Suiker Unie.

Rixona levert vanuit Warffum aan snackindustrie in de hele wereld

Rixona b.v. heeft 75 mensen in dienst die er voor zorgen dat er jaarlijks ongeveer 15.000 ton aardappelpureepoeder geproduceerd wordt. Dit poeder wordt op de markt gebracht onder de naam RAS. 80% van dit poeder gaat als halffabrikaat naar de verwerkende industrie om het te verwerken in snacks, soep, borrelhapjes en zelfs in snoepgoed. De overige 20% bestaat uit Ras superfrites en Ras aardappelpuree en vindt via cafetaria's en restaurants haar weg naar de consument. Bijna iedereen die wel eens in een cafetaria een portie frites koopt kent Ras superfrites. Het is met water gemengd aardappelpoeder dat door een speciale pers wordt gedrukt, er ontstaan dan aardappelstaafjes die vervolgens in frituurvet worden gebakken. Rasfrites is krokanter dan gewone frites en voor vrouwen die aan de lijn doen: Raspatat is ook minder vet!

Naast het aardappelpoeder dat bestemd is voor de horeca maken ze bij Rixona ook nog aardappelpoeder voor de industrie. De wikkels van Smits worden gemaakt van aardappelpoeder van Rixona. Let maar eens op als er aardappelpoeder op een zak chips staat, dan is dat vaak van Rixona.

Laboratorium

Het laboratorium neemt bij Rixona een belangrijke rol in. Alle producten die de fabriek verlaten zijn uitvoerig gecontroleerd door de mensen van het laboratorium. De geringste afwijking wordt op het laboratorium mede dankzij de computer snel gesignaleerd en

gecorrigeerd. Ook het productieproces wordt voortdurend gevolgd vanuit de volledig geautomatiseerde controlekamer. Het laboratorium neemt ook een belangrijke plaats in op het gebied van onderzoek en ontwikkeling van nieuwe producten. Productontwikkeling zal in de toekomst een steeds grotere rol gaan spelen voor bedrijven. Rixona speelt daar nu al op in. Rixona exporteert 80% van haar Ras-producten over de hele wereld. Het tij lijkt voor Rixona definitief ten gunste gekeerd. Volgend jaar zal Rixona zelfs haar capaciteit gaan uitbreiden, waardoor ze de grootste producent van aardappelpureepoeder in Europa wordt.

2001-12

Enige aantekeningen over de PTT in Warffum

Posterijen

Al in de oudheid was er behoefte aan het overbrengen van berichten. In de loop van de tijd werd het meer en beter georganiseerd. De eerste Postwet in Nederland dateert van 1807. Toch bleef het postverkeer veelal in handen van particulieren. De gemeente Warffum benoemde in 1843 een gemeentebode, nl. Tjeert Lantinga. Deze had tot taak om iedere morgen om acht uur van het gemeentehuis in Warffum alle brieven naar het distributiekantoor in Onderdendam te brengen, de daar aanwezige post weer mee te nemen en deze om elf uur des voormiddags op het gemeentehuis af te leveren. Dit gebeurde lopende, op een jaargeld van veertig gulden. Ook mochten brieven van particulieren worden meegenomen waardoor de bode wat extra inkomsten kreeg.

In 1850 werd een nieuwe Postwet van kracht en werd het postwezen gereorganiseerd. In Warffum werd een hulppostkantoor gevestigd en een brievingaarder aangesteld. Er is dan een bodenloop van Onderdendam via Warffum naar Usquert. Vier jaar later is de loop van Onderdendam via Warffum, Breede en Den Andel naar Westernieland, later doorgetrokken naar Pieterburen. Vertrek uit Onderdendam om 5 uur, aankomst in Westernieland om 8.15 uur, om 12.30 uur weer richting Onderdendam om daar 15.45 uur aan te komen. Dit te voet, zes dagen per week en onder alle weersomstandigheden!

In de jaren zeventig van de negentiende eeuw werd door de gemeente Warffum aan de Hoofdstraat (nu 26) een nieuw post- en telegraafkantoor gebouwd. Dit werd in 1887 vervangen door een nieuw gebouwde hulppost- en telegraafkantoor met directeurswoning dat door het Rijk werd gehuurd. Het hulppostkantoor werd in 1908 een postkantoor. Hiervoor bouwde de gemeente vijf jaar later een nieuw kantoor met woning aan de Oosterstraat (nu 12). Het gemeentehuis dat was gevestigd in het pand Hoofdstraat 22 en verhuisde naar nummer 26, het vrijgekomen postkantoor. In 1927 krijgt het PTT-kantoor in Warffum weer de status van hulpkantoor. De postdienst ressorteert nu onder Uithuizen en de telegraaf- en telefoondienst onder Groningen. Het jaar daarop verhuist het kantoor weer naar Hoofdstraat 26 en de gemeente naar Oosterstraat 12.

De brief- en pakketpost was voor 1950 het belangrijkste deel van het werk op het PTT-kantoor. In 1938 bestond het personeel uit een kantoorhouder J.J. Pomper, drie bestellers S. Smit, J. Hoek, A. Schuitema en een kantoorbediende J.H. Blink. Later waren o.a. besteller J.H. Brands, J. Jans, G. Bolt, T. van Zuiden en H. van der Berg. Op afroep was er altijd een hulpbesteller, o.a. J. van Oosten beschikbaar ingeval van ziekte, vakantie of andere noodgevallen.

Een van de bestellers begon 's morgens om een uur of vijf met het lichten van de bus en het met de hand stempelen van de post. Dan werd de post naar het station gebracht en

op de trein gezet. De aangevoerde postzakken voor Warffum en Den Andel werden meegenomen naar het kantoor. Alle dienstdoende bestellers waren nu aanwezig en er werd begonnen met het sorteren op straat en huisnummer. Om half acht ging ieder met een volgepakte fiets op pad voor de bezorging. De post moest bezorgd worden in Warffum, Breede, Den Andel, de Noordpolder en de Zuiderhorn. Vooral in de winter bij gladheid en sneeuw waren de wegen en paden soms zo slecht dat de fiets niet te gebruiken was. Het viel dan niet mee om het traject lopende zo snel af te leggen dat men om drie uur weer op het postkantoor terug was. Dan moest er opnieuw worden gesorteerd voor de namiddagbestelling om vier uur. In het dorp zelf waren er, met uitzondering van de zaterdag, twee postbestellingen per dag. Brieven van de bussen uit Breede, Den Andel en Oostervalge werden gelijk meegenomen naar het kantoor. De postbestellers hadden dus lange werkdagen. Bovendien was het zeer punctueel en verantwoordelijk werk. Voor de uitbetalingen van postcheques en later met de AOW-uitkeringen liepen de bestellers met honderden, ja soms met meer dan duizend gulden op zak bij de weg om het geld bij de mensen te bezorgen. Ondanks het feit dat een ieder dit wist, is er in Warffum nooit een postbode lastig gevallen. De drukste dag was met oudjaar. Men wenste elkaar destijds alleen een gelukkig nieuwjaar. Kaarten met 'Prettige kerstdagen' zijn van een latere tijd. Het was ook een gewoonte dat zaken en bedrijven aan hun relaties een kalender aanboden voor het komende jaar en dit gebeurde vaak per post. Alles voor het nieuwe jaar werd vastgehouden en op nieuwjaarsdag moest er een hoop post worden bezorgd.

Tegenwoordig is er slechts een bestelling per dag en de postbezorging vindt al vele jaren vanuit Winsum plaats. Een punt dat nog het vermelden waard is zijn de posttarieven. Jarenlang betaalde men voor een postzegel op een ansichtkaart 1,5 cent, op een briefkaart 2,5 cent en een brief verzenden gebeurde voor 4 cent.

Het postkantoor kende lang drie openingstijden. In 1938 waren de openingstijden van 9-12, 14-15 en 18-19 uur, op zon- en feestdagen van 8-9 uur. Abonnees uit het buitengebied kwamen 's avonds nog hun krant halen. J.H. Blink, inmiddels kantoorhouder, kocht in 1956 de villa Westervalge 2 van de erven van wijlen A. van Bruggen. Een gedeelte werd verbouwd en ingericht als hulppostkantoor. Het kantoor viel onder Uithuizen, maar werd in 1965 overgebracht naar het ressort van het postkantoor te Winsum. Nadat Blink, die ook vele jaren wethouder was, met pensioen was gegaan, werd G.R. van Bergen kantoorhouder. Het kantoor kon niet in de Westervalge blijven en de Centrale Directie van de PTT liet een nieuw kantoor bouwen op het braakliggend terrein waar eerder de panden Oosterstraat 43 en 45 hadden gestaan. Op 8 december 1978 werd dit kantoor officieel in gebruik genomen. Na het overlijden van Van Bergen werd K. Kamminga uit Middelstum zijn opvolger.

Het hulppostkantoor werd in 1991 vervangen door een postagentschap dat gevestigd werd in de supermarkt van de familie Hiemstra, Oosterstraat 48. Dit agentschap is echter per 7 november 2001 opgeheven. Financiële handelingen voor de Postbank kunnen niet meer plaatsvinden. Slechts de verkoop van postzegels, telefoon- en strippenkaarten is overgebleven; dit onder de naam van PTT Post Servicepunt. Voor alle overige producten en diensten moet men zich volgens de folder vervoegen bij het Postkantoor aan de Munnikeholm te Groningen. Wat de PTT betreft zijn we dus bijna weer terechtgekomen in de situatie van voor 1850.

Telegrafie

Met ingang van 1 januari 1871 werd in Warffum een Rijkstelegraafkantoor met beperkte dagdienst gevestigd en kwam onder beheer van de kantoorhouder. Het Telegraafverkeer werd overgeseind met behulp van een zgn. morse sleutel en het morse alfabet. Dit morse systeem was een uitvinding van de Noord-Amerikaan S.F.B. Morse (1791-1872); letters, cijfers en leestekens zijn hierbij vervangen door een of meer punten en/of strepen die telegrafisch werden overgebracht. De morsedienst werd in 1923 opgeheven en het overbrengen van de berichten ging voortaan telefonisch. Iemand die een bericht te verzenden had kon op het postkantoor een formulier krijgen waarop de boodschap werd geschreven. Het bericht werd zo kort mogelijk gehouden, aangezien er per woord voor moest worden betaald. Toch werd er in de jaren voor 1940 vrij veel gebruik van telegrammen gemaakt voor snelle en/of belangrijke berichten. Er kwamen zo'n tien tot vijftien telegrammen per week binnen die zo spoedig mogelijk moesten worden bezorgd. Het bezorgingsgebied van telegrammen omvatte behalve Warffum ook de dorpen Breede, Den Andel, Westernieland, Pieterburen en de Noordpolder.

Sinds september 2001 is er in Nederland geen telegramverkeer meer mogelijk.

Telefonie

Het was in december 1907 dat Warffum werd opgenomen in het telefoonnet. De eerste abonnee was H.E. Dijkema van café Spoorzicht. Deze man was vaak een van de eersten in het dorp die zich iets nieuws aanschafte dat net op de markt was gekomen, zoals b.v. de radio. Het gemeentehuis kreeg telefoonnummer 2. In 1938 waren hier bijna zeventig aansluitingen. Na de jaren vijftig namen steeds meer mensen telefoon en ieder huis is nu wel voorzien van een of meer toestellen om van de mobiele zaktelefoons maar niet te spreken.

Voor de automatisering had ieder abonnee een telefoonkastje met daaraan een slinger. Wanneer men hier aan draaide viel op het postkantoor een klepje met zijn nummer open. De telefoniste deed een pin in het gat en dan kon er gesproken worden. Vervolgens vroeg degene die belde om een verbinding met iemand. Was dit een persoon in Warffum dan werd gelijk doorverbonden en belde de telefoniste het gevraagde nummer. Vroeg men echter naar iemand buiten de gemeente dan werd het nummer genoteerd en werd de abonnee later teruggebeld. De telefoniste moest dan via de centrale in Groningen, waar een 150 tot 180 dames zaten, in contact komen met het gevraagde nummer elders in het land. Daarna werd deze handmatig doorverbonden met de aanvrager in Warffum. Het was dus wel erg omslachtig om telefonisch iemand te bereiken. De centrale post in Warffum bevatte honderd nummers en een buitenstaander vroeg dan bijvoorbeeld om verbinding met nummer 7 in Warffum. In de Noordpolder bij Th. Westerhof, later Bakker, Noordpolder 2 was een telefoonpost die met een lijn met de centrale in het dorp was verbonden. Via deze post konden de abonnees in de polder hun gesprekken aanvragen. Het was dus heel anders dan met de huidige tiencijfer systeem. Plaatsgenoten die belden zeiden gewoon: 'Annie, maag ik dokter evm?', waarop Annie zei 'Joa hur, hier komt e'. Een aantal telefonisten uit de nog niet geautomatiseerde tijd waren Grietje Schuitema, Corrie Dijk, Annie Meijer, Hennie Prins, Mina van der Velde en Rita Hoff. Alle telefoongesprekken konden door de telefonistes worden beluisterd, maar aangezien men een belofte tot geheimhouding had afgelegd kwam er niets naar buiten.

Toch lekte er in de oorlog wel eens iets uit. Zo hoorde een telefoniste op zekere dag dat er bij slager Straatsma een inval door Duitse soldaten zou plaatsvinden om onderduikers op te pakken. Vanzelfsprekend werd Straatsma getipt, zodat de Duitsers 's avonds bot vingen. De telefoongesprekken werden met tijd en datum handmatig vastgelegd op briefjes. Deze

werden gebundeld om later in Groningen tot rekeningen te worden verwerkt. Oudere plaatsgenoten zullen zich herinneren dat de huisaansluitingen door middel van draden die aan houten telefoonpalen hingen, met het postkantoor waren verbonden. Alles was bovengronds en vooral bij storm en sneeuwval waren er veel storingen; men zei dan: 'er zitten weer vogeltjes op de draden'. In de jaren na de tweede wereldoorlog zijn de ondergrondse kabels aangebracht.

Het gehele Nederlandse telefoonnet was in 1940 geheel van de staat. De drie grote steden in het westen waren daar in dat jaar bijgekomen evenals de draadomroep. Deze vorm van radio-ontvangst ging per bovengrondse draad rechtstreeks van de studio naar de luisteraar/abonnee. Tegen het eind van de jaren zestig is dit systeem van radio-ontvangst weer opgeheven. Later kwamen de centrale antenne inrichtingen voor televisie en radio ontvangst, maar deze lagen ondergronds en werden beheerd door andere instanties dan de PTT.

Nieuwe aansluitingen en het onderhoud van het net bracht veel werk met zich mee. Ongeveer halverwege de jaren dertig werd het land verdeeld in telefoondistricten die weer waren onderverdeeld in dienstkringen. Groningen werd een district en in Warffum werd een dienstkring gevestigd. Eerst was deze dienst gehuisvest in de nu afgebroken schuur achter het huis Noorderstraat 15. In 1947 werd verhuisd naar de voormalige burgemeesterswoning Oostervalge 2, later (1957) werd ook het voormalig postkantoor Hoofdstraat 26 er bij betrokken. Toen waren er 34 personeelsleden. Nadat een knooppuntcentrale met kantoren en magazijnen aan de A.G. Bellstraat 1 gereed was gekomen vond de dienst hier onderdak. De officiële opening was op 22 mei 1962 en hiermee was ook de automatisering van het Nederlandse telefoonnet voltooid. Dit feit kwam uitgebreid in het nieuws. Speciale postzegels en een eerste dag envelop met stempel werden uitgegeven. Tevens is ook een film (documentaire) vervaardigd. De Warffumer Handelsvereniging organiseert een feestweek onder het motto 'Warffum Nu'. Het oude pand Hoofdstraat 26 werd verkocht en verbouwd tot cafetaria.

Door de ontwikkeling van techniek en arbeidsbesparende werkmethoden en apparatuur was de personeelsbezetting teruggelopen tot 18 man. De directie van het Telefoondistrict Groningen kwam met het plan om de dienstkring Warffum op te heffen en te verdelen over de dienstkringen Groningen-Noord, Zuidhorn en Appingedam. Protesten van de Stichting Noord Groningen, het gemeentebestuur, een Warffumer actiecomité en vragen in de Tweede Kamer mochten niet baten: de dienstkring Warffum werd per 1 juli 1970 opgeheven. Het vrijgekomen kantoor werd verhuurd aan de Stichting Maatschappelijke Dienstverlening Noord Groningen (SMDNG). Wat nu nog rest is de automatenhal aan de Westervalge en er staat ook nog een kunstwerk dat een warnet van door elkaar kronkelende lijnen -het telefoonnet- weergeeft. De dichter A. Roland Holst leverde hiervoor het gedicht: *'Voortaan kan -geeft de hand maar haar stil teken- elk waar ook in het land met wie ook spreken. Stilte voor taal die Neerland nu bestrijkt: in dit klein dorp werd een groot doel bereikt'*.

22 mei 1962. J.S. Pater en J. Toonstra.

Bronnen: W.Duinkerken e.a. (red), De Historie van Warffum, Breede en Rottumeroog, Hoogezand 1989. - H. Vrieling, Warffum, Warffum 1979. - Adresboeken van Warffum 1938, 1959, 1966. - Nieuwsblad van het Noorden en Noorder Nieuwsbode. - M.Th. ten Bos en W. de Vries, Van postiljon tot faxpost, Winsum 1983. - Verslag van de toestand van de provincie Groningen over het jaar 1907. - Archief van de gemeente Warffum.

Met dank aan de heer J.H. Blink, oud kantoorhouder PTT in Warffum.